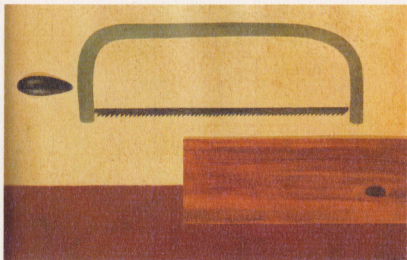

Giampietro "Nico" Berti

ΜΑΡΞΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΚΗ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ

Giampietro “Nico” Berti

ΜΑΡΞΙΣΜΟΣ ΚΑΙ
ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ

Ελευθεριακή Κουλτούρα

Η παρούσα έκδοση ετοιμάστηκε στο Εργαστήρι της Ελευθεριακής Κουλτούρας με γενική επιμέλεια έκδοσης του Παναγιώτη Καλαμαρά και κυκλοφόρησε στη μητρόπολη της Αθήνας σε περιορισμένο αριθμό αντιτύπων το φθινόπωρο του 2017, με τη χρήση να είναι ελεύθερη αποκλειστικά για τους σκοπούς των κινημάτων του κοινωνικού ανταγωνισμού, με την παράκληση να αναφέρονται οι πηγές και να ενημερώνεται πρώτα ο εκδότης. Θερμές ευχαριστίες στον Ηλία Διάμεση για την πολύτιμη συνεισφορά του στην έκδοση. Η εικόνα του εξωφύλλου είναι του Vladimir Lebedev. Κεντρική διάθεση Πανεπιστημίου 64, Αθήνα. Τηλέφωνο επικοινωνίας: 210.38.04.525. www.xwroselkoul.blogspot.com

Μαρξισμός και αναρχισμός

Οι εκδόσεις Riuniti δημοσίευσαν μια ανθολογία κειμένων των Μαρξ-Ένγκελς εναντίον του αναρχισμού, συνοδευόμενα από μια μακρά εισαγωγή του Gian Maria Bravo. Αυτά τα κείμενα δεν δημοσιεύτηκαν τυχαία: αντιπροσωπεύουν την προσπάθεια όλων των μαρξιστικών εκδοτικών οίκων να αναχαιτίσουν τη μεγέθυνση, εν μέρει θορυβώδη αλλά διαρκώς όλο και πιο συνειδητή, ενός ολοένα και αυξανόμενου τμήματος της νεολαίας (εργάτες, φοιτητές κλπ), που μπροστά στην έμπρακτη αποτυχία του μαρξισμού-λενινισμού παγκόσμιως, αναζητά ένα ελευθεριακό λύσιμο του κόμπου των άλυτων προβλημάτων. Το προαναφερθέν βιβλίο, με τίτλο *Μαρξισμός και Αναρχισμός*, εν μέσω της ετερογένειας των επιχειρημάτων και της τεράστιας σώρευσης ψευδών, αντιπροσωπεύει, σε γενικές γραμμές, το σύνολο των πλέον χαρακτηριστικών κατηγοριών απέναντι στον αναρχισμό. Αυτές μπορούν να συμπυκνωθούν σε τρεις γενικές θέσεις, με την κάθε μία από τις οποίες να συμπληρώνει τις άλλες: α) ο αναρχισμός είναι ένα ιδεολογικό και πολιτικό κίνημα όπου η ελευθερία του ατόμου προηγείται της ελευθερίας των μαζών, με συνέπεια την προσφυγή στην εξεγερτική και όχι στην ταξική πάλη β) υιοθετεί μια ανιστορική θέση, με αποτέλεσμα τρία σημαντικά φαινόμενα, δηλαδή τον αυθορμητισμό, τον κινηματισμό και τον εξτρεμισμό γ) τελικά πρόκειται για ένα μικροαστικό κίνημα.

Ατομική και συλλογική ελευθερία

Είναι πραγματικά γελοίο να κατηγορείται ο αναρχισμός ότι προτάσσει την ατομική έναντι της συλλογικής ελευθερίας. Δεν είναι σίγουρα μέσα από την παράθεση της φράσης του Στίρνερ, «η ελευθερία του λαού δεν είναι η δική μου ελευθερία»,¹

¹ Φράση που παραθέτει ο G.M. Bravo. Βρίσκεται στο βιβλίο «Ο μοναδικός και η ιδιοκτησία του» του Μαξ Στίρνερ (1806-56), φιλό-

που μπορούν να εξαλειφθούν με μιας όλες οι πρακτικοί πειραματισμοί στους οποίους έχει προβεί ο αναρχισμός τα τελευταία εκατό χρόνια, κατά τη διάρκεια όλων των λαϊκών εξεγερτικών προσπαθειών για την επίτευξη της χειραφέτησης. Υπάρχουν τριάντα σελίδες σε αυτό το βιβλίο σχετικά με την αναρχική δραστηριοποίηση στη λαϊκή εξέγερση του 1873 στην Ισπανία, γραμμένες όχι από τον Ένγκελς, αλλά από τον γαμπρό του Μαρξ, τον Πωλ Λαφάργκ, που αποτελούν σίγουρα υπόδειγμα για όλους εκείνους οι οποίοι στην αλήθεια του πολιτικού αγώνα αντιπαραθέτουν τη συκοφαντία και τη δυσφήμιση: πρώιμο εγχειρίδιο, το οποίο αργότερα οι σταλινικοί και γενικότερα ο μαρξιστικός τύπος θα χρησιμοποιήσει ευρύτερα, υιοθετώντας τη λογική και τις διδαχές του. Συνεπώς είναι λάθος η απόδοση στον Ένγκελς του κειμένου «Οι μπακουνικοί στο εργατικό κίνημα. Σημειώσεις για την εξέγερση στην Ισπανία το καλοκαίρι του 1873». Η μαρξιστική πτέρυγα της Πρώτης Διεθνούς στην Ισπανία ποτέ δεν αντιπαρατέθηκε με την αναρχική, για τον απλούστατο λόγο ότι αυτή, ως τέτοια, δεν υπήρχε: στην πραγματικότητα είχε μόνο έναν αντιπρόσωπο, τον Πωλ Λαφάργκ, γαμπρό του Μαρξ.² Αντιθέτως τίποτα δεν μας λέει ο G.M. Brano, ούτε καν μια κουβέντα, για την Ισπανική Επανάσταση του 1936-39, στην οποία αυτός που θα ανατρέξει, θα

σοφου της χειγκελιανής αριστεράς, ο οποίος ήταν ο πρώτος που διατύπωσε τις βάσεις της ατομικιστικής αντίληψης του αναρχισμού.

² Αυτή η αναφορά πράγματι, όπως παραδέχεται ο ίδιος ο Ένγκελς, στάλθηκε στο αυταρχικό μαρξιστικό συνέδριο της Γενεύης, στις 8/10/1873. Πρόκειται για τη συνέχεια μιας αναφοράς για την μπακουνική Συμμαχία στην Ισπανία. Έγραψε, πράγματι, ο Ένγκελς στις 14/4/1873 στο γενικό συμβούλιο της Νέας Υόρκης: «... Η αναφορά για τη Συμμαχία έπρεπε να συνταχθεί άμεσα: ο Λαφάργκ κι εγώ δουλέψαμε ολημερίς, χωρίς να χάνουμε χρόνο...». Για την ξεδιάντρωση πλαστογράφηση των γεγονότων βλέπε Anselmo Lorenzo, *El proletariado militante*, Μοντεβιδέο και Max Nettlau, *La première Internationale en Espagne, 1868-88*, Ντόρντεχτ 1969.

επαληθεύσει πλήρως τη θέση ότι ο αναρχισμός είναι ένα κίνημα που προτάσσει την ελευθερία των μαζών έναντι της ελευθερίας του ατόμου. Στη μακρά εισαγωγή του (73 σελίδες), ο G.M. Brano, πράγματι, δεν αφιερώνει ούτε μια λέξη στην Ισπανική Επανάσταση, που απέτυχε περισσότερο λόγω της κομμουνιστικής υπονόμησης παρά εξαιτίας της φασιστικής στρατιωτικής ισχύος,³ στην οποία οι αναρχικοί είχαν τον πιο σημαντικό ρόλο, ενώ αφιερώνει μόλις πενήντα γραμμές στο μαχνοβίτικο κίνημα και στην κομμούνα της Κροστάνδης! Λυτά τα δύο κινήματα, πράγματι, τόσο για τον συγγραφέα της εισαγωγής όσο και για τον Λένιν, αντιπροσωπεύουν το αναρχικό φαινόμενο βάσει του οποίου επιβεβαιώνεται το πώς η εξεγερτιστική πρακτική της ατομικής εξέγερσης στρέφεται εναντίον της ευρύτερης ελευθερίας των μαζών! Θα χρειαζόμασταν πολύ χώρο για να απαντήσουμε εδώ σε αυτά τα εγκληματικά ψεύδη, όμως μπορεί ο καθένας να ανατρέξει στα σχετικά τεκμήρια.⁴ Αλλά και στο θεωρητικό επίπεδο οι μαρξιστές έχουν, προφανώς, μια αρχαϊκή αντίληψη ως προς το πρόβλημα της ελευθερίας: αυτοί, πράγματι, τη βλέπουν μόνο σαν κάτι το αντιφατικό, ενώ, αντιθέτως, για τους αναρχικούς παρουσιάζεται με ένα και μοναδικό πρόσωπο. Από τον Προυντόν μέχρι τους

³ Για την εγκληματική κομμουνιστική υπονόμηση στην Ισπανία βλέπε: José Peirats, *Breve storia del sindacalismo libertario spagnolo*, εκδόσεις R.I., 1962, Vernon Richards, *Insegnamenti della rivoluzione spagnola*, R.I., 1957, Gaston Leval, *Né Franco né Stalin*, Istituto Editoriale Italiano, 1952, George Orwell, *Ommaggio alla Catalogna*, Il Saggiatore, 1967 [στα ελληνικά εκδόσεις Διεθνής Βιβλιοθήκη], H.E. Kaminski, *Quelli di Barcelona*, Mondadori 1950, Camillo Berneri, *Guerre di classe in Spagna*, R.I., 1971.

⁴ Volin, *La rivoluzione sconosciuta*, Silva, 1970 [στα ελληνικά, Διεθνής Βιβλιοθήκη], Pietro Arscinov, *Storia del movimento macnovista*, R.I., 1954, Nestor Mackhno, *La rivoluzione russa in Ucraina*, La Fiaccola, 1971, Ida Mett, *La rivolta di Kronstadt*, Azione Comune, 1962, Ida Mett, *La Comune di Kronstadt*, Crescita politica, 1971 [στα ελληνικά, Διεθνής Βιβλιοθήκη].

σύγχρονους αναρχικούς, η ελευθεριακή σκέψη πάντοτε διέθετε και ανέπτυξε μια αρμονική και ενιαία θεώρηση του προβλήματος της ελευθερίας. Αρκεί να διαβάσουμε σχετικά με αυτόν τον Μαλατέστα. Μπορούμε να πούμε ότι ο αναρχισμός, μέσω της κοινωνικής και υλιστικής ερμηνείας των αναγκών των μαζών, επέκτεινε την έννοια της ελευθερίας (που είχε επεξεργαστεί η αστική φιλοσοφική σκέψη του 18^{ου} αιώνα), σε όλες τις πλευρές της κοινωνίας. Ολόκληρη η αναρχική επεξεργασία για την αποκέντρωση, τη δημιουργία μικρών κοινοτήτων, τη συσσωμάτωση της αγροτικής και της βιομηχανικής εργασίας κλπ, αποδεικνύει του λόγου το αληθές.⁵

Η υποτιθέμενη ανιστορικότητα του αναρχισμού

Η κατηγορία περί ανιστορικότητας που απευθύνεται στον αναρχισμό δεν είναι καινούργια. Πράγματι, αυτή ανάγεται στη διαπάλη στην Πρώτη Διεθνή ανάμεσα σε δύο πτέρυγες: την αυταρχική-μαρξιστική από τη μια πλευρά και την ελευθεριακή-ομοσπονδιακή από την άλλη. Οι αναρχικοί κατηγορούνται ότι δεν λαμβάνουν υπόψη την ιστορική πραγματικότητα της εποχής τους, πως είναι αφαιρετικοί και συγχυσμένοι απόστολοι ενός αέναου χιλιασμού, ότι αρνούνται εν κατακλείδι τα πρακτικά προβλήματα, χωρίς την αντιμετώπιση των οποίων τίποτα δεν είναι δυνατό. Αυτή η πολεμική είναι στην πραγματικότητα μια πολεμική δίχως αντίπαλο, αφού οι αναρχικοί ποτέ δεν αρνήθηκαν τα πραγματικά και πρακτικά προβλήματα: αντιθέτως έχουν μια διαφορετική ερμηνεία στο πώς αυτά αντιμετωπίζο-

⁵ Δεν θα μας έφτανε ούτε μια ολόκληρη σελίδα για να αναφέρουμε τους τίτλους των αναρχικών κειμένων και βιβλίων για την αποκέντρωση και την ισορροπία μεταξύ χειρωνακτικής και πνευματικής εργασίας. Αναφέρουμε απλώς ενδεικτικά: J.P. Proudhon, *La giustizia nella rivoluzione*, Utet, 1968, Michel Bakunin, *Fédéralisme, socialism et anthropologisme*, Stock 1912, Saverio Merlino, *Pro e contro il socialismo*, Fratelli Treves, 1897, P. Kropotkin, *Fields, Factories and Workshops*, T. Nelson [στα ελληνικά εκδόσεις Νησιδες].

νται και επιλύονται. Οι μαρξιστές, με αφετηρία το Συνέδριο του Λονδίνου (1872), ξεκίνησαν μια διαδικασία διαχωρισμού του πολιτικού από τον οικονομικό-κοινωνικό αγώνα. Διεργάγη εν κατακλείδι εκείνη η αδιαχώριστη ενότητα του οικονομικο-πολιτικού αγώνα, που υπήρξε η δύναμη και η αιτία της μεγάλης ανάπτυξης της Πρώτης Διεθνούς. Αυτός ο αγιάτρευτος διαχωρισμός μεταξύ οικονομικού και πολιτικού αγώνα οδήγησε στη δημιουργία δύο διαχωρισμένων οργανισμών, δηλαδή στο συνδικάτο και το κόμμα. Και όλα αυτά στο όνομα του ρεαλισμού και του ιστορικισμού. Όμως για ποιον ρεαλισμό μιλάμε; Προφανώς για τον αστικό ρεαλισμό. Πράγματι, μέσω της αποδοχής της χρήσης του αστικού κρατικού μηχανισμού, με τους νόμους και τα όργανά του, οι λεγόμενες ρεαλιστικές τάσεις προτίθονταν να χρησιμοποιήσουν όλα τα χαρτιά που προσφέρει το σύστημα για να προωθηθεί ο αγώνας των εργαζομένων, προτίθονταν, δηλαδή, να αλλάξουν το σύστημα από τα μέσα: όλα αυτά σύμφωνα με την μαρξιστική αντίληψη για τις αξεπέραστες αντιφάσεις του καπιταλισμού. Οι αναρχικοί έλεγαν, αντιθέτως, ότι το «σύστημα» θα έβρισκε τον χρόνο και τον τρόπο για να «αφομοιώσει» όλες τις προοδευτικές προτάσεις και όλες τις καλές προθέσεις, όσο τίμιες και ειλικρινείς κι αν ήταν, των μαρξιστικών πολιτικών. Γνωρίζουμε άπαντες ότι όντως, τελικά, το «σύστημα» κατάφερε να οικειοποιηθεί πλήρως όλες αυτές τις προτάσεις και προθέσεις, εν μέρει ενσωματώνοντάς τις, εν μέρει καταστέλλοντάς τις.

Ο μαρξιστικός «ρεαλισμός», συνεπώς, αποκάλυψε την ειλικρίνεια των προθέσεών του: η πολιτική τάξη που εκφράζει σήμερα, είναι ανοιχτά αντιδραστική. Επιβεβαιώθηκε η αναρχική άποψη η οποία δεν κατάφερε και δεν καταφέρνει ακόμη να καταλάβει πώς, στο όνομα του ρεαλισμού, οι εκμεταλλεόμενοι μπορούν ή θα μπορέσουν, στο μέλλον, να διαχειριστούν πρώτα τον νόμιμο-πολιτικό αγώνα και μετά τον οικονομικό-κοινωνικό αγώνα. Αυτός ο διαχωρισμός που θέλησαν και προκάλεσαν οι μαρξιστές, είχε ως αποτέλεσμα, σε αυτά τα εκατό

χρόνια, τη δημιουργία μιας ιεραρχίας στο εσωτερικό του λαϊκού σώματος, με το πολιτικό κόμμα να αποτελεί την κεφαλή του και τους χειρώνακτες εργαζόμενους τα χέρια.

Οι αναρχικοί πάντοτε υποστήριζαν την περιφνημη ρήση «η χειραφέτηση των εργαζομένων ή θα είναι έργο των ίδιων των εργαζομένων ή δεν θα υπάρξει», με την έννοια ότι η αδιαχώριστη ενότητα του οικονομικο-πολιτικού αγώνα πρέπει ακριβώς να προωθείται από όλους τους εκμεταλλεόμενους. Εν κατακλείδι, το περιεχόμενο και ο στόχος αυτού του αγώνα πρέπει να είναι άμεση έκφραση των αναγκών και των επιθυμιών των εκμεταλλεόμενων και όχι προϊόν μιας ελίτ θεωρητικών, που στην πραγματικότητα θα εκφράσουν πρακτικά τις επιθυμίες και τις ανάγκες μιας τάξης εντελώς καινούργιας, η οποία δεν έχει καμία σχέση με τους χειρώνακτες εργαζόμενους.

Στο κεφάλαιο «Η αδιαφορία απέναντι στο πολιτικό ζήτημα» του προαναφερθέντος βιβλίου, ο Μαρξ κατηγορεί τον Προυντόν ότι εναντιώνεται στις απεργίες και τις εργατικές συνενώσεις. Και αυτό είναι παντελώς λάθος. Στην πραγματικότητα, αντιθέτως, ο τελευταίος προέβαινε πάντοτε σε μια σοβαρή διάκριση ανάμεσα στη νομική και την πραγματική ικανότητα της εργατικής τάξης.⁶ Στη νομική ικανότητα, δηλαδή στον δημοκρατικό-νόμιμο αγώνα, αυτός δεν έβλεπε την προοπτική κάποιας σοβαρής βελτίωσης των συνθηκών της εργατικής τάξης και κυρίως αρνούσαν ότι την ηγεσία ενός παρόμοιου αγώνα θα μπορούσαν να την έχουν οι χειρώνακτες εργαζόμενοι. Η πίστη του, αντιθέτως, εναπόκειτο στην πραγματική ικανότητα της εργατικής τάξης να χειραφετηθεί από τον ίδιο της τον εαυτό, στην άρνηση εν κατακλείδι μιας νόμιμης πρακτικής, αποξενωτικής για τους ίδιους τους εργαζόμενους και συνεπώς στην ολική άρνηση του κράτους καθαυτού. Ο Προυντόν όρισε πολύ καλά πώς πρέπει να αναπτυχθεί αυτή η πραγματική ικανότητα

⁶ Βλέπε το κεφάλαιο με τίτλο «Νομική ικανότητα και πραγματική ικανότητα», στο κείμενο του Προυντόν, *La Capacita politica delle classi operai*, Il Solco, 1921,

στο τελευταίο του βιβλίο με τίτλο *Η πολιτική ικανότητα των εργαζόμενων τάξεων*. Στο κεφάλαιο που είναι αφιερωμένο στη διαίρεση της εργασίας σε πνευματική και χειρωνακτική (στην οποία διαίρεση από το 1847 και στο βιβλίο του *Η αθλιότητα της φιλοσοφίας*⁷, έβλεπε μια από τις κύριες αιτίες δημιουργίας των τάξεων), διατύπωσε ένα πρόγραμμα σύμφωνα με το οποίο οι εργατικές συνενώσεις για να αγωνιστούν αποτελεσματικά ενάντια στον καπιταλισμό, θα έπρεπε να οργανωθούν με τέτοιο τρόπο ώστε να καταστρέψουν την ιεραρχική οργάνωση της εργασίας, την οποία θεωρούσε ως ένα διαρκώς παρών και κρίσιμης σημασίας φαινόμενο σε κάθε εκμεταλλευτική κοινωνία. Από τους αναρχικούς της Πρώτης Διεθνούς μέχρι τις μέρες μας, αυτή η σκέψη είναι διαρκώς παρούσα, με συνέπεια να καθίσταται αναγκάσιος ο ορισμός του πολιτικού αγώνα σε σχέση με τον κοινωνικό αγώνα. Με τον πρώτο εννοείται ο αγώνας για μια νέα τάξη που θα εξασφαλίσει για τον εαυτό της τις διεκδικήσεις των εκμεταλλεόμενων, με τον δεύτερο, αντιθέτως, εννοείται ο αγώνας των εκμεταλλεόμενων *μαζί και ταυτοχρόνως* (που είναι *πολιτικός* στον βαθμό που μαζί με τον οικονομικό αγώνα ενάντια στην εκμετάλλευση πλήττεται αποφασιστικά και το φυσικό της προαπαιτούμενο και ο νόμιμος αντιπρόσωπός της, δηλαδή το κράτος). Είναι συνεπώς οι αναρχικοί που στο όνομα του ρεαλισμού, της πραγματικότητας, δεν μπορούν να εγκαταλείψουν τον αγώνα ενάντια στην εκμετάλλευση, που ανοίγεται *ταυτοχρόνως* σε δύο μέτωπα, κάνοντας έκκληση για χειραφέτηση, ελευθερία και ισότητα για όλους. Αγώνας και στα δύο αυτά μέτωπα, γιατί αν από τη μια πλευρά ο αγώνας είναι

⁷ Για την περίφημη πολεμική Μαρξ-Προυντόν που όλοι οι μαρξιστές τη θεωρούν σαν τη σαφή εκδήλωση της μικροαστικής συμπεριφοράς του Προυντόν, θα παρατηρήσουμε ότι οι πολιτικές λύσεις που προτείνει ο Μαρξ σε έναν βαθμό ξεπεράστηκαν, ενώ οι σκέψεις του Προυντόν για τη διαίρεση της εργασίας παραμένουν θεμελιώδεις. Ο χρόνος, όπως έλεγε ο Ζωρζ Γκιουρβίτς και ο Ντολεάνς, δικαίωσαν τον Προυντόν.

πολιτικός (με την έννοια ότι αγωνιζόμενος κανείς ενάντια στο κράτος και ενάντια στην καπιταλιστική και τεχνικο-γραφειοκρατική οργάνωση της εκμετάλλευσης, ανοίγει ολοένα και μεγαλύτερους χώρους για όλες εκείνες τις ελευθερίες και τις μεταρρυθμίσεις που θα επέλθουν ως συνέπεια αυτού του αγώνα), από την άλλη πλευρά είναι οικονομικός, γιατί μόνο ένας αγώνας ενάντια στην ιεραρχική οργάνωση της εργασίας μπορεί να οδηγήσει στη χειραφέτηση. Για μια ακόμη φορά βλέπουμε εδώ πόσο άδικα κατηγορούνται οι αναρχικοί.

Ογδόντα χρόνια πριν ο Φραντσέσκο Σαβέριο Μερλινό⁸ ήταν υποχρεωμένος να διαφωτίσει τους μαρξιστές της δεύτερης γενιάς, δείχνοντάς του πώς στην *Κριτική του προγράμματος της Γκότα* το 1875, ο Μαρξ είχε θέσει κατά τρόπο γενικό και υπερφίαλο το ξεπέραςμα της ιεραρχικής διαίρεσης της εργασίας μετά τη φάση της «δικτατορίας του προλεταριάτου», βάζοντας τις ιδεολογικές και δικαιολογητικές βάσεις για τα πρωτεία της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων σε σχέση με την πραγμάτωση της ελευθερίας και της ισότητας. Πράγματι, έλεγε σε σχέση με αυτό ο Μαρξ: «Σε μια πιο εξελιγμένη φάση διαπιστώνεται η διαίρεση της εργασίας και συνεπώς και η αντίθεση ανάμεσα σε πνευματική και σωματική εργασία· αφού η εργασία

⁸ Ο ιταλός αναρχικός Φραντσέσκο Σαβέριο Μερλινό πέρασε τα πρώτα χρόνια του 20^{ου} αιώνα στο Σοσιαλιστικό Κόμμα. Σε ένα κείμενο του για την *Κριτική του Προγράμματος της Γκότα*, έγραψε: «Είναι γεγονός, παλιό τουλάχιστον 20 αιώνες, ότι όσα περισσότερα αναθέτεις στο μέλλον τόσο λιγότερα κάνεις στο παρόν. Αφού υπάρχουν τόσες ανισότητες στις ιδιότητες και τη χρησιμότητα (ή την κοινωνική αξία) της εργασίας και ως προς την ικανοποίηση των αναγκών, αφού αυτές οι ανισότητες δεν αφορούν μόνο την ιδιαίτερη φύση της εργασίας αλλά και... εμείς οι αναρχικοί ζητάμε τώρα αμέσως, δηλαδή από τη στιγμή που ξεκινήσει η επαναστατική περίοδος και ο λαός γίνει αφεντικό της ίδιας του της μοίρας, να πάψει ο διαχωρισμός στην εργασία, η παραγωγή να υποταχθεί στον παραγωγό και η πνευματική εργασία να μη διαφοροποιείται από τη χειρωνακτική εργασία...» (*Concezione critica del socialismo libertario*, Nuova Italia, 1957).

δεν είναι πια μονάχα μέσο ζωής αλλά και η πρώτη ανάγκη της ζωής' αφού με την πολύπλευρη ανάπτυξη των ατόμων αυξηθούν και οι παραγωγικές δυνάμεις και όλοι οι πόροι του συλλογικού πλούτου αναδειχθούν σε όλη τους την πληρότητα, *μόνο τότε* μπορεί να ξεπεραστεί ο περιορισμένος αστικός νομικός ορίζοντας και η κοινωνία να γράψει στις σημαίες της: από τον καθένα ανάλογα με τις ικανότητές του στον καθένα ανάλογα με τις ανάγκες του!».⁹

Από τους μαρξιστές της δεύτερης γενιάς μέχρι τις μέρες μας, το θεμελιώδες πρόβλημα της επανάστασης ανάγεται στο *μετά*, με τη δικαιολογία ότι σήμερα πρέπει να υπερασπίσουμε, να αναπτύξουμε τις παραγωγικές δυνάμεις.

Οι κατηγορίες για αυθορμητισμό, κινηματισμό και εξτρεμισμό

Μήπως ο αναρχισμός είναι μια αντίληψη του αγώνα όπου η οργάνωση δεν έχει καμία θέση, όπου η αυθαιρεσία, οι ιδιοτροπίες και ο οπορτουνισμός βρίσκουν δικαίως τη θέση τους; Και όπου τελικά ο συλλογικός αγώνας αντικαθίσταται από την άναρθηρη και ανεύθυνη εξέγερση των ατόμων; Οφείλουμε με ένταση να απαντήσουμε πως όχι! Για τους αναρχικούς η ελευθερία, ο αυθορμητισμός και η οργάνωση βρίσκονται σε μια λογική και αναγκαία σχέση, έτσι όπως η εξουσία, η ιεραρχία και το χάος βρίσκονται επίσης σε μια λογική, αναγκαία σχέση, αλλά στην αντίθετη κατεύθυνση. Άλλωστε τα ιστορικά δεδομένα δίνουν δίκιο στους αναρχικούς: όσο περισσότερο οι επαναστάσεις που ξέσπασαν σε αυτόν τον τελευταίο αιώνα πλησίασαν στη χειραφέτηση τόσο περισσότερο ο αυθορμητισμός και η ελευθερία εκφράστηκαν μέσω της αυτόνομης οργάνωσης των μαζών. Η αυτονομία και η έμπρακτη ελευθερία, μέσω των ο-

⁹ Γραμμένο από τον Μαρξ ανάμεσα στον Απρίλη και τις πρώτες μέρες του Μάη του 1875. Είναι μια κριτική στο συνέδριο ενοποίησης της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας, που διεξήχθη από τις 22 έως τις 27 Μάη του 1875 στην Γκότα.

ποιών κάθε εμπειρία βιώνεται σαν μια συνειδησιακή διεύρυνση, είναι συνεπώς το σαφές νόημα του αυθορμητισμού.

Ακριβώς επειδή κάθε ιστορικό επαναστατικό δεδομένο επιβεβαιώνει την εγκυρότητα του αυθορμητισμού ως αποφασιστικού εργαλείου της συνειδησιακής διεύρυνσης, της απελευθέρωσης και της ρήξης με την εκμετάλλευση, αυτός δεν μπορεί να προέλθει παρά από μια επαναστατική οργάνωση αποκεντρωμένη μεν, συνδεόμενη δε με άμεσες σχέσεις, μη καθετοποιημένες. Ίδου με ποια έννοια οι αναρχικοί εννοούν το επαναστατικό κίνημα. Από το σύνολο αυτής της οικουμενικής στρατηγικής προς τη χειραφέτηση προέρχεται μια πρακτική συμπεριφορά που είναι τόσο περισσότερο επαναστατική και λογική ως προς τις συνέπειές της όσο περισσότερο εκδηλώνονται η δύναμη και η επαναστατική βούληση να αλλάξουμε τα πράγματα και όχι να τα υφιστάμεθα.

Οι αναρχικοί κατηγορούνται για εξτρεμισμό ακριβώς για αυτή την επαναστατική τους πρακτική, επειδή πάντοτε έδιναν προτεραιότητα στην *άμεση* πραγμάτωση της ελευθερίας και της ισότητας έναντι κάθε λύσης που παραπέμπει σε ένα μετά, καθώς γι' αυτούς αποτελούν την *πρώτη ανάγκη* της επανάστασης. Όταν το 1920 πέρασε η «επαναστατική ευφορία» και οι μολσεβίκοι άρχισαν να οργανώνουν το δικό τους σχεδιοποιημένο κράτος προκειμένου να πραγματώσουν τα προνόμια τους, οι αναρχικοί κατηγορήθηκαν ότι ήταν εξτρεμιστές και οπορτουνιστές! Ίδου με ποια έννοια, για να ολοκληρώσουμε, οι μαρξιστές είναι ενάντια στον αυθορμητισμό, τη δημιουργικότητα και την ελευθερία των μαζών. Αυτοί, πράγματι, είναι «ρεαλιστές» και οι αναρχικοί «ονειροπόλοι», στον βαθμό που για τους πρώτους ο *άμεσος αγώνας για τη χειραφέτηση* αντικαθίσταται από τον αγώνα για μια διαφορετική, εξελιγμένη και σύγχρονη μορφή εκμετάλλευσης.

Πού βρίσκεται η μικροαστική τάξη;

Και ερχόμαστε τώρα στο τρίτο σημείο, δηλαδή την κατηγορία ότι ο αναρχισμός είναι ένα μικροαστικό κίνημα, η εξεγερτική

και ανυπόμονη έκφραση των απροσάρμοστων, των ανίκανων να σταθούν στην κοινωνική πραγματικότητα, καθώς βρίσκονται έξω από την παραγωγική διαδικασία και την πραγματική ζωή. Ένα επιχείρημα υπέρ αυτής της άποψης δίνει για τους Μαρξ και Ένγκελς η κοινωνική σύνθεση των αναρχικών αγωνιστών του 19^{ου} αιώνα και σήμερα, σύμφωνα με τον κύριο Βρανο, συγγραφέα της εισαγωγής του βιβλίου, τα φοιτητικά κινήματα, που έχουν σηκώσει αυτά τα χρόνια τη σημαία του αντιαυταρχισμού.

Κανείς δεν αρνείται πως τα τελευταία χρόνια οι φοιτητές συνόδευσαν και ενίσχυσαν την προπαγάνδα και το κίνημά τους με ελευθεριακά συνθήματα και επιχειρήματα. Συνιστά όμως ανακάλυψη το να υποστηρίζεις ότι πάντοτε, μια υπό διαμόρφωση τάξη, για να πετύχει ολοένα και ευρύτερα προνόμια, χρησιμοποιεί και υιοθετεί εξισωτικές πολιτικές συμπεριφορές; Οι φοιτητές, στην πλειοψηφία τους, είναι μικροαστοί, πράγματι (όμως όχι επειδή είναι μια τάξη έξω από την παραγωγική διαδικασία όπως λέει ο G.M. Βρανο). Όντως, η μεγάλη πλειοψηφία των φοιτητών, δεν ασκεί, δεν αποδέχεται, δεν θέλει εν κατακλείδι τον αναρχισμό· η ιδεολογία τους, αν έχουν μία, έχει να κάνει, αντιθέτως, με τις ποικίλες και ατελείωτες ερμηνείες του ορθόδοξου μαρξισμού-λενισμού.

Λόγμη και από ιστορική σκοπιά, επιβεβαιώνεται πως αυτή η ιδεολογία υπήρξε εν μέρει κληρονομιά της μικροαστικής τάξης (η μικροαστική τάξη ενστερνίστηκε, όπως ξέρουμε, κι άλλες ιδεολογίες: τον φασισμό, τον ναζισμό, το new deal κλπ, κλπ). Αυτή γεννιέται και αναπτύσσεται στο αποκορύφωμα της καπιταλιστικής ανάπτυξης, δηλαδή ανάμεσα στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, όταν η αστική καπιταλιστική τάξη, μέσω της παγκόσμιας επέκτασης της παραγωγής, δεν μπορούσε πλέον να ελέγξει όλα τα προβλήματα που συνδέονταν με αυτή τη διαδικασία, καταλήγοντας να χάνει σιγά σιγά τον έλεγχο τόσο στο οικονομικό όσο και στο πολιτικό επίπεδο. Γίναν εκείνη τη στιγμή που γεννιέται η πρώτη μαρξιστική και στη

συνέχεια λενινιστική θεωρία, ως έκφραση, διαυγής και συνεκτική, της μικροαστικής τάξης, στην προσπάθεια της τελευταίας να γίνει διευθυντική τάξη. Αυτή, πράγματι, εκφράζει μια ιδεολογία που δικαιολογεί την ύπαρξη των νέων διευθυντών, της νέας εξουσίας, της νέας ιεραρχίας. Ο Λένιν στο *Τι να κάνουμε*; διατυπώνει με διαυγή τρόπο όλα αυτά,¹⁰ κατηγορώντας την εργατική τάξη ότι έχει μόνο οικονομική συνείδηση (συνδικαλιστικού τύπου), προκειμένου να δικαιολογήσει τον σκοπό του κόμματος, ο οποίος δεν είναι άλλος από το να συντηρεί την επαναστατική πολιτική συνείδηση και να ερμηνεύει σωστά τις ανάγκες και τις επιθυμίες των μαζών. Κάθε άλλο παρά Προυντόν! Εδώ οι μάζες υπόκεινται σε χειραγώγηση για την επίτευξη σκοτεινών τελικών σκοπών, για τους οποίους πρέπει να υποφέρουν και να πεθάνουν. Η εργατική αναρχοσυνδικαλιστική αντιπολίτευση την οποία θυμάται πολύ καλά η Κολοντάι,¹¹ ήταν συνεπώς για τους λενινιστές και για τον κύριο Βρανο μια εξτρεμιστική και μικροαστική αντιπολίτευση, έτσι όπως ήταν η εξέγερση της Κροστάνδης και το μαχνοβίτικο κίνημα! Το να αρνείται κανείς λοιπόν το ανάλατο σχέδιο μιας χούφτας ληστών που υποτίθεται πως κατέχουν την επιστήμη και τη γνώση των επιθυμιών των μαζών, είναι ακριβώς μια εκδήλωση μικροαστισμού! Και πράγματι, οι ληστές μολσεβίκοι «ρευστοποιήσαν» αυτές τις μικροαστικές εκδηλώσεις με τις μαζικές δολοφονίες, με την ολοκληρωτική καταστροφή κάθε αυτόνομης, ελευθεριακής και εξισωτικής εξέλιξης, που αντιτιθόταν στη δημιουργία ενός νέου κράτους, με όλα τα προνόμια που θα

¹⁰ Γραμμένο από τον Λένιν ανάμεσα στα τέλη του 1901 και τις αρχές του 1902. Αυτές οι θέσεις υπήρχαν πάντοτε στη λενινιστική σκέψη, ότι κι αν λένε οι οπαδοί του αμφίσημου και μεταφυσικού *Κράτος και Επανάσταση*. Θα επιβεβαιωθούν πράγματι το 1920 στο *Αριστερισμός, παιδική αρρώστια του κομμουνισμού*.

¹¹ Alessandra Kollontai, *L'opposizione operaia in Russia*, Azione Comune.

σήμαινε κάτι τέτοιο για τις ανώτερες τάξεις, κατόχους της εξουσίας.

Η μαρξιστική ουτοπία και η αναρχική επανάσταση

Σε αυτά τα εκατό χρόνια, λοιπόν, ο μαρξισμός-λενινισμός έχει δείξει σταθερά δύο πρόσωπα: από τη μια πλευρά έχουμε τις ιστορικές, πρακτικές, πραγματικές εκδηλώσεις του, από την άλλη έχουμε τους ισχυρισμούς και τις θεωρίες του. Για τους «καθαρούς» μαρξιστές αυτά τα δύο πρόσωπα πάντοτε μάχονταν μεταξύ τους, με την έννοια ότι αυτοί αρνούνται να δουν στον υπαρκτό σοσιαλισμό των κομμουνιστικών χωρών τη λογική και άμεση παρουσία των θεωριών τους, εν κατακλείδι τις συνέπειες της εφαρμογής στην πράξη των μαρξιστικών ιδεών. Οι πιο προχωρημένοι έχουν αρχίσει να επικρίνουν ακόμη και την Κίνα. Όλα αυτά είναι ταυτοχρόνως γελοία και αξιολύπητα. Μας θυμίζουν, με μια σχεδόν ενοχλητική επιμονή, όλα τα διαλεκτικά άλματα και τις λεκτικές ακροβασίες με τις οποίες οι «καθαροί» χριστιανοί αμφισβητούν εδώ και δύο χιλιάδες χρόνια την εκκλησία της Ρώμης, μη αναγνωρίζοντας σε αυτή ότι είναι νόμιμη κληρονόμος της σκέψης και της βούλησης του Χριστού. Οι «καθαροί» μαρξιστές, συνεπώς, είναι όπως οι ακόλουθοι των διαφόρων εκκλησιών και η αμφισβήτησή τους είναι τόσο γελοία όσο και μάταιη. Ακριβώς από υλιστική σκοπιά, η αντικειμενική αξία των μέσων μιας θεωρίας επαληθεύεται και κρίνεται μόνο ιστορικά. Και πράγματι ποιο άλλο εμπειρικό εργαλείο διαθέτουμε για να αποτιμήσουμε την πραγματική αξιοπιστία μιας θεωρίας πέρα από τις πρακτικές και πραγματικές της εφαρμογές; Μόνο και μονάχα την ιστορία. Η ιστορία του μαρξιστικού-λενινιστικού κινήματος, η ιστορία των πρακτικών πραγματοποιήσεών του αυτά τα εκατό χρόνια, από τη σκοπιά των εκμεταλλευόμενων (δηλαδή από τη σκοπιά της ελευθερίας και της υλικής ισότητας για όλους) είναι η ιστορία μιας αποτυχίας και το πλέον πανηγυρικό φιάσκο, είναι η απόλυτη πανωλεθρία της αξιοπιστίας της.

Δεν υπάρχει διαχωρισμός, δεν υπάρχει, εν κατακλείδι, καμία αντίφαση ανάμεσα στη μαρξιστική-λενινιστική θεωρία και την πρακτική εφαρμογή της στις λεγόμενες σοσιαλιστικές χώρες. Όπως ο χριστιανισμός σε ιστορικό επίπεδο εμφανίζεται σαν δουλεία, φέμα και νομιμοποιημένη δολοφονία, έτσι και ο μαρξισμός-λενινισμός εμφανίζεται στην πραγματικότητα σαν η δι-
αυγής και συνεκτική ιδεολογία των αναγκών μιας νέας τάξης, της τεχνικο-γραφειοκρατικής μικροαστικής τάξης, που αντικα-
τέστησε την παλιά καπιταλιστική εκμετάλλευση με έναν νέο τύπο εκμετάλλευσης.¹²

Για να επιστρέψουμε στη μαρξιστική ουτοπία, θα λέγαμε ότι αυτά τα εκατό χρόνια όλες οι αναλύσεις της διαψεύστηκαν πανηγυρικά από τα γεγονότα. Η σοσιαλιστική επανάσταση σαν αντίθεση στη μέγιστη παραγωγική ανάπτυξη του καπιταλισμού (και συνεπώς η απόλυτη σημασία, ως προς τους σκοπούς της επανάστασης, της εργατικής τάξης σαν πρωταρχικό και καθοδηγητικό υποκείμενο) διαψεύστηκε από τα ίδια τα γεγονότα. Όλες οι επαναστάσεις του τελευταίου αιώνα [του 20^{ου}, σ.τ.μ.] υπήρξαν αγροτικές επαναστάσεις: Ρωσία, Κίνα, Κούβα, Αλγερία κλπ, το μαρτυρούν (ενώ, αντιθέτως, χώρες όπως η Τσεχοσλοβακία και η Ουγγαρία εισήγαγαν την επανάσταση μετά τον 2^ο παγκόσμιο πόλεμο). Τι μας λένε σχετικά με αυτό οι μαρξιστές; Λερολογίες! Όμως όλα αυτά, αντιθέτως, επιβεβαιώνουν τις αναρχικές προβλέψεις, ότι δηλαδή η επανάσταση πρέπει να γίνει από όλους τους εκμεταλλεόμενους, ενώ οι αγροτικές επαναστάσεις επιβεβαίωσαν τις ασυνήθιστες προβλέψεις του Μπακούνιν, μολονότι οι πολύξεροι μαρξιστές τις γελοιοποιούσαν. Τι μπορούν να μας πουν τώρα αυτοί οι μαρξιστές για την τερατώδη ανάπτυξη της κοινωνικής διαίρεσης, στις υποτιθέμενες σοσιαλιστικές χώρες, μεταξύ πόλης και υπαίθρου; Δεν είναι ίσως η συνέπεια της ορθής εφαρμογής της μαρξιστικής αντίληψης περί συγκεντρωτικού κράτους; Δεν είναι ίσως η λογική συ-

¹² Σε σχέση με αυτό βλέπε το θεμελιώδες δοκίμιο του Bruno Rizzi, *Il collettivismo Burocratico*, Galcati, 1967.

νέπεια της επιλογής να δοθεί προτεραιότητα στη βιομηχανική, έναντι της αγροτικής, ανάπτυξη, αφού μόνο η βιομηχανική ανάπτυξη μπορεί να επιτρέψει την *εμφάνιση* της τεχνικο-γραφειοκρατικής μικροαστικής τάξης; Και, τέλος, τι μας λένε οι ασσφείς και συγχυσμένοι μας μαρξιστές για εκείνη την περίφημη αυτοπτώχευση της «δικτατορίας του προλεταριάτου», που παραπεμπεται πιθανώς στο 2000; Μήπως ότι αυτή η δικτατορία δεν εφαρμόστηκε σύμφωνα με τους ιερούς κανόνες του μαρξισμού;

Δεν πρέπει συνεπώς να ξαφνιαζόμαστε που παρά τη διακήρυξη στα λόγια συγκεκριμένων στόχων (όπως η κατάργηση των τάξεων), χρησιμοποιούνται τέτοια μέσα που το αποτέλεσμα τους είναι η δημιουργία νέων τάξεων. Δεν μπορούμε να τασσόμαστε υπέρ της ελευθερίας και της αυτονομίας και να θέλουμε να πετύχουμε κάτι τέτοιο με την εξουσία και τον συγκεντρωτισμό. Δεν μπορούμε να ισχυριζόμαστε ότι επιδιώκουμε τη διεύρυνση της αυτοσυνείδησης των μαζών και να θέλουμε να τις απελευθερώσουμε καθοδηγώντας τις. Δεν μπορούμε, τέλος, να θέλουμε να χρησιμοποιήσουμε σαν μέσα την αστυνομία, το κράτος και την ιεραρχία, ενώ επιθυμούμε την εξαφάνιση του κράτους, της κυριαρχίας και της γραφειοκρατίας! Στη μεταφυσική αντίληψη του μαρξισμού και στη μακιαβελική, απηρχαιωμένη του επιστήμη, ο αναρχισμός αντιπαραθέτει την υλιστική αντίληψη του οργανικού αγώνα μέσα από τη συνάφεια μέσων-σκοπών. Συνεπώς, για το παγκόσμιο προλεταριάτο, η εναλλακτική απέναντι στη μαρξιστική ουτοπία είναι για μια ακόμη φορά η αναρχική επανάσταση. ►

Δημοσιεύτηκε στην ιταλική αναρχική επιθεώρηση «Rivista Anarchica», τεύχος 9, Γενάρης 1972.

Προθέσεις και Μέσα

*Μια συζήτηση του Τζαμπιέτρο «Νίκο» Μπέρτι
με τον Φράνκο Μελάντρι στον διαδικτυακό τόπο «una città»,
Οκτώβρης 1997*

Φράνκο Μελάντρι: Είναι τώρα πια κοινοτοπία το να λέμε ότι το εργατικό κίνημα έχει πεθάνει, ωστόσο οι εργάτες είναι ακόμη εκατομμύρια και εκατομμύρια γράφονται στα συνδικάτα...

«Νίκο» Μπέρτι: Το να λέμε πως σήμερα το εργατικό κίνημα έχει πεθάνει σημαίνει ότι λέμε ταυτοχρόνως μια αλήθεια και μια μη αλήθεια. Δεν είναι αλήθεια γιατί, φυσικά, δεν έχει πεθάνει η εργατική τάξη, δηλαδή ένα σύνολο παραγωγικών στρωμάτων που εργάζονται σε ένα καθορισμένο κοινωνικο-οικονομικό σύστημα, το καπιταλιστικό. Με αυτή την έννοια, ωστόσο, όταν λέμε ότι το εργατικό κίνημα έχει πεθάνει, στην πραγματικότητα θέλουμε να πούμε ότι η εργατική τάξη δεν έχει πλέον την πολιτική και κοινωνική κεντρικότητα που είχε είκοσι ή τριάντα χρόνια πριν, αφού, εξαιτίας των κοινωνικών και τεχνολογικών μετασχηματισμών –βρισκόμαστε τώρα πια, όπως είναι γνωστό, στην τρίτη βιομηχανική επανάσταση, στην γενικευμένη πληροφορικοποίηση– έχει εξασθενήσει ο κεντρικός ρόλος που είχε αυτή στην οικονομική δομή της κοινωνίας. Η αλήθεια στον ισχυρισμό ότι «το εργατικό κίνημα έχει πεθάνει» βρίσκεται, αντιθέτως, στο τέλος εκείνου του κόσμου των ελπίδων και των ιδεολογιών που έκαναν την εργατική τάξη «εργατικό κίνημα» ή, ακριβέστερα, «εργατικό και σοσιαλιστικό κίνημα», δηλαδή ένα κίνημα που είχε την αυτονομία του, την ιστορική του ιδιαιτερότητα και την πολιτική του παρουσία, με την κυριολεκτική έννοια του όρου. Είναι αυτό το κίνημα που συνεχεται μοιραία με την ιστορική αποτυχία του υπαρκτού σοσιαλισμού, που με την πτώση του παρέσυρε όλα τα ιδανικά σοσιαλιστικής μήτρας. Στην ουσία, οι κοινωνικές αλλαγές και το

τέλος του σοσιαλισμού μαρξιστικής-λενινιστικής μήτρας, σήμαιναν τα συμπτώματα της κρίσης ενός συγκεκριμένου κοινωνικού κινήματος και όλων των ιδεατών ελπίδων που το συνόδευαν, έτσι ώστε να μπορούμε να πούμε σήμερα ότι το εργατικό κίνημα, με την κυριολεκτική του έννοια, δηλαδή σαν εργατικό και σοσιαλιστικό κίνημα, έχει πεθάνει. Αυτό δεν σημαίνει, φυσικά, ότι έχουν πεθάνει και τα αιτήματα που αυτό γέννησε και προώθησε, ότι πέθανε η μεγάλη ελπίδα που βρίσκεται στη βάση της επιθυμίας για τον σοσιαλισμό, δηλαδή το ιδανικό της ισότητας. Μπορούμε να πούμε ότι πέθανε ο σοσιαλισμός, ότι πέθανε ο κομμουνισμός, όμως θα ήταν λάθος να πούμε ότι πέθανε το ιδανικό της ισότητας.

Ωστόσο, με την εξασθένηση του ζεύγους εργατικό-σοσιαλιστικό κίνημα, αυτό το ιδανικό της ισότητας μοιάζει να έχει σκιαστεί ανεπανόρθωτα.

Για να ερμηνεύσουμε αυτή τη σκίαση πρέπει να καταλάβουμε τη φύση της σύζευξης ανάμεσα στο εργατικό και το σοσιαλιστικό κίνημα. Πρέπει δηλαδή να καταλάβουμε ποιο ήταν το καθοριστικό γεγονός ώστε το εργατικό κίνημα, από τη στιγμή που άρχισε να κατανοεί τον εαυτό του και να οργανώνεται, έκανε κάτι τέτοιο στο πλαίσιο ενός εργατικού και σοσιαλιστικού κινήματος. Με αυτή την έννοια είναι αναγκαίο, για να χρησιμοποιήσουμε το παράδειγμα του Βίκο, να αναλύσουμε πώς συνέβη ιστορικά η γέννησή του, κάτι που μπορεί να συμπίπτει με τη διαδικασία που οδήγησε στην εμφάνιση, το 1864, της Διεθνούς Ένωσης των Εργαζομένων, δηλαδή της Πρώτης Διεθνούς. Αυτό που οδήγησε σε αυτή τη σύζευξη και στη συνειδητή εμφάνιση του εργατικού κινήματος, ήταν η συνένωση δύο ψυχών: αφενός της εκκοσμίκευσης και αφετέρου της άρνησης αυτής της ίδιας της εκκοσμίκευσης. Το εργατικό και σοσιαλιστικό κίνημα του πρώτου μισού του 19^{ου} αιώνα, πράγματι, από τη μια πλευρά είναι έκφραση, ακόμη και υλική, του εκμοντερ-

νισμού, με την έννοια ότι ο καπιταλιστικός εκμοντερνισμός – που ακριβώς το πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα έδειξε το πιο απαισιο πρόσωπό του, δηλαδή το μέγιστο επίπεδο των αντιφάσεων, τον μέγιστο βαθμό κοινωνικής ανισότητας και αδικίας– γέννησε ένα παραγωγικό σύστημα το οποίο, με τη σειρά του, γέννησε την εργατική τάξη, καθιστώντας την έτσι ανεξάλειπτο στοιχείο αυτού του ίδιου του συστήματος. Ταυτοχρόνως, όμως, η εργατική τάξη, σαφώς και εξαιτίας των συνθηκών ζωής στις οποίες ήταν υποχρεωμένη να ζει, διαπεράστηκε, πρακτικά από τη στιγμή της γέννησής της, από τη σοσιαλιστική ιδεολογία, η οποία, στις διάφορες «σχολές» της, ουσιαστικά απέρριπτε τα αποτελέσματα της εκκοσμίκευσης και του εκμοντερνισμού στο όνομα μιας κοινωνίας ιδανικής, ειρηνικής και απελευθερωμένης από αντιφάσεις. Το εργατικό και σοσιαλιστικό κίνημα, λοιπόν, εμφανίζεται τόσο σαν λογική κατάληξη μιας διαδικασίας εκκοσμίκευσης όσο και σαν απόρριψη αυτής της ίδιας της εκκοσμίκευσης. Αυτή η αμφισημία είναι, ανάμεσα στα άλλα, εγγεγραμμένη και στη θεωρητική φύση του σοσιαλισμού, ο οποίος δεν είναι κάτι άλλο, από μια συγκεκριμένη άποψη, παρά η συνέχιση των διαφωτιστικών ιδανικών που εμφανίστηκαν στα τέλη του 18^{ου} αιώνα. Πιο συγκεκριμένα, ο σοσιαλισμός συνιστά μια εξέλιξη του ιδανικού της ισότητας που προώθησε ένας συγκεκριμένος ριζοσπαστικός διαφωτισμός, ο οποίος, αφού έγινε δημοφιλής μέσω της γαλλικής επανάστασης και της δημοκρατικής ιδεολογίας, μετασηματίστηκε ακριβώς στο σοσιαλιστικό ιδανικό. Ο σοσιαλισμός, ο αναρχισμός, ο ίδιος ο «επιστημονικός σοσιαλισμός» των Μαρξ-Ένγκελς, προέρχονται όλοι από την κληρονομιά του διαφωτισμού, όμως ο σοσιαλισμός, εννοούμενος σαν την κοινωνία στην οποία θα έχει εξλειφθεί κάθε αντίφαση και όλοι οι άνθρωποι θα ζουν ειρηνικά μαζί, δεν είναι κάτι άλλο από μια εκλαϊκευμένη, εκκοσμιευμένη εκδοχή του ιδανικού της χριστιανικής «Πολιτείας του Θεού». Συνεπώς, το επαναλαμβάνω, ο σοσιαλισμός είναι ταυτοχρόνως το απόγειο της εκκοσμίκευσης, αφού αναθέτει τη δυ-

νατότητα αλλαγής μόνο σε μια κίνηση εγγενή στην κοινωνία, δηλαδή στην ιστορία, αλλά και η άρνηση αυτής της ίδιας της εκκοσμικεύσης, αφού τοποθετεί το σημείο άφιξης αυτής της αλλαγής στην οριστική πραγμάτωση της ισότητας, της ελευθερίας και της αδελφότητας, αξιώνοντας με αυτόν τον τρόπο το τέλος της ιστορίας. Η ιστορική, «επίσημη» σύζευξη των σοσιαλιστικών ιδεωδών και του εργατικού κινήματος συνέβη, όπως είπα προηγουμένως, στην Πρώτη Διεθνή, που γεννήθηκε από τη συνάντηση, κατά τη διάρκεια της Παγκόσμιας Έκθεσης στο Λονδίνο το 1864, μιας ομάδας γάλλων εργατών, επηρεασμένων από τις ιδέες του Προυτόν, με μια ομάδα αγγλων εργατών. Ήταν εκείνη η συνάντηση που έριξε την ιδέα της γέννησης μιας διεθνούς ένωσης των εργαζομένων, η οποία θα είχε ως σκοπό της την υπεράσπιση και τη χειραφέτηση των εργαζομένων τάξεων απέναντι στον τότε θριαμβεύοντα άγριο καπιταλισμό. Αμέσως, η άρτι γεννηθείσα ένωση τράβηξε την προσοχή των πιο ανήσυχων και προωθημένων πνευμάτων της εποχής, Μαρξ, Προυτόν, Ένγκελς, Μπακούνιν, Ματσίνι, οι οποίοι παρακολούθησαν την εξέλιξη της είτε από κοντά είτε άμεσα, μέσω της ένταξής τους σε τοπικές εργατικές ενώσεις, ενώ η αρχική «εργατική» ιδιαιτερότητα βρήκε, ακριβώς χάρη στους γάλλους εργάτες που της έδωσαν ζωή, τη θεωρητικοποίησή της στο βιβλίο *Η πολιτική ικανότητα των εργαζόμενων τάξεων*, την πολιτική διαθήκη του γάλλου σοσιαλιστή στοχαστή Πιέρ-Ζοζέφ Προυτόν, που πέθανε το 1865. Σε αυτό το βιβλίο όχι μόνο υποστηρίζεται η ανάγκη της εργατικής αυτοδιεύθυνσης και αμφισβητείται κάθε πολιτικός διευθυντισμός, αλλά συνιστά και τη βάση πάνω στην οποία η Διεθνής εξαπλώθηκε πρακτικά σε κάθε ευρωπαϊκή χώρα, οδηγώντας έτσι στην ταύτιση του εργατικού κινήματος με τον σοσιαλισμό. Η ιδέα της προλεταριακής χειραφέτησης που εμπύχωνε τη Διεθνή ήταν εκείνη της «οικονομικής χειραφέτησης», δηλαδή μια χειραφέτηση που ταύτιζε την απελευθέρωση από την εκμετάλλευση με την κατάργηση του αστικού πολιτικού συστήματος, που βρισκόταν τότε στη

φάση της παγίωσής του. Αυτές οι προυντονικές και αντιαυταρχικές ρίζες της Διεθνούς φαίνονται και στην αρχική διακήρυξη «η χειραφέτηση των εργαζομένων θα είναι έργο των ίδιων των εργαζομένων», που μετά έγινε η «σημεία» της Διεθνούς, με το καταστατικό της, μολονότι πρακτικά να γράφεται από τον Μαρξ, να είναι ξεκάθαρα προυντονικής έμπνευσης. Δεν είναι τυχαίο ότι ο Μαρξ έβαλε στο καταστατικό την περιφημη φράση: «Η οικονομική χειραφέτηση των εργαζομένων είναι ο μεγάλος σκοπός στον οποίο πρέπει να υποταχθεί κάθε πολιτικό κίνημα, με το τελευταίο να εννοείται σαν μέσο». Ωστόσο, ο Μαρξ –που τουλάχιστον τυπικά, συμφωνούσε στον μέγιστο βαθμό με τους αναρχικούς για τον προς επίτευξη σκοπό, δηλαδή μια κοινωνία χωρίς κράτος, όπου τα μέσα παραγωγής θα ήταν κολεκτιβοποιημένα– δεν αρνείται την ύπαρξη ενός ενδιάμεσου προγράμματος, το οποίο ήταν ένα πρόγραμμα κατάκτησης της πολιτικής εξουσίας και συνεπώς ένα πρόγραμμα εμφανώς λιγότερο ουτοπικό από εκείνο που υποστήριζαν ο Μπακούνιν και οι αναρχικοί, αφού αντιλαμβανόταν την πολιτική και το κράτος σαν εκείνες τις ιστορικές δημιουργίες οι οποίες, μέσω της ανάπτυξης των μέσων παραγωγής, είχαν αναλάβει τη νόμιμη χρήση της βίας, χωρίς την οποία δεν φαινόταν δυνατός ο μετασχηματισμός της μοντέρνας κοινωνίας. Φυσικά, γύρω από τη φράση «εννοείται σαν μέσο», αναπτύχθηκε μια ολόκληρη φιλολογικο-πολιτική συζήτηση, η οποία κράτησε χρόνια και δεν είναι τυχαίο ότι οι αναρχικοί, όταν μετέφραζαν το καταστατικό, έκοβαν το «εννοείται σαν μέσο», μεταφράζοντας ότι η οικονομική χειραφέτηση των εργαζομένων είναι ο μεγάλος σκοπός στον οποίο κάθε πολιτικό κίνημα όφειλε τουτ-τουτ να υποταχθεί. Ο Μαρξ, κατόπιν, κατά τη διάρκεια του συνεδρίου της Διεθνούς που έγινε στο Λονδίνο το 1871 (λίγο μετά την πτώση της παρισινή κομμούνας, υποδεικνυόμενη από όλες τις συνιστώσες της Διεθνούς σαν το πρώτο σοσιαλιστικό πείραμα στη σύγχρονη ιστορία), θα πει ότι σαφώς η οικονομική χειραφέτηση των εργαζομένων είναι ο μεγάλος σκο-

πός στον οποίο κάθε πολιτικό κίνημα πρέπει να υποτάσσεται, όμως το πολιτικό κίνημα είναι απαραίτητο, αφού για να φτάσουμε στην οικονομική χειραφέτηση, πρέπει να κατακτήσουμε την πολιτική εξουσία. Με αυτόν τον τρόπο, όμως, το μέσο γίνεται με τη σειρά του σκοπός, αφού η «δικτατορία του προλεταριάτου» θεωρήθηκε σαν το αναγκαίο πέρασμα –στο οποίο, συνεπώς, ήταν νόμιμο να υποταχθούν, στο στάδιο της μετάβασης, ακόμη και μεμονωμένα μέρη του τελικού σχεδίου για τον κομμουνισμό, όπως, για παράδειγμα, η ατομική ελευθερία– για να μπορέσει να υπάρξει το «άλμα» στον κομμουνισμό, δηλαδή το να πάμε «πέρα από την ιστορία», στην χωρίς κράτος κοινωνία της πραγματωμένης ισότητας. Όλα αυτά σημαίνουν ότι για τον Μαρξ η κεντρικότητα της πολιτικής οργάνωσης, η συμμετοχή στην πολιτική και η προσαρμογή στη λογική της πολιτικής δεν δικαιολογούνταν καθ'αυτές από την αναγνώριση της ανεξάλειπτης πολιτικής διάστασης της κοινωνικής ζωής: ήταν στον σκοπό –μια κοινωνία στην οποία η πολιτική ήταν, για να χρησιμοποιήσουμε μια φράση του Ένγκελς, ένα εργαλείο στη σοφίτα της ιστορίας– που θα πρέπει να εντασσόταν μια τέτοια πολιτική δραστηριότητα. Είναι πάνω σε αυτό το ζήτημα που διασπάστηκε η Πρώτη Διεθνής στο συνέδριο της Χάγης το 1872. Ήταν σε εκείνο το συνέδριο που ο Μαρξ, του οποίου η φράζια είχε στο μεταξύ καταστεί πλειοψηφική στο Γενικό Συμβούλιο, προώθησε, ανάμεσα στα άλλα, κι ένα ψήφισμα στο οποίο γινόταν δεκτό, αν και δεν εκφράστηκε ποτέ ρητά, ότι η εργατική τάξη δεν θα μπορούσε να φτάσει στη χειραφέτησή της χωρίς να συγκροτήσει ένα αυτόνομο πολιτικό κόμμα, ένα κόμμα το οποίο, ακριβώς, έπρεπε να έχει σαν σκοπό του όχι μόνο τον αγώνα για την υπεράσπιση των προλεταριακών συμφερόντων αλλά και την κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας. Απέναντι σε αυτό το ψήφισμα, σχεδόν η ολότητα των γαλλικών, ελβετικών, ιταλικών, ισπανικών και όχι λίγων γερμανικών, βελγικών και ολλανδικών τομέων, εξέφρασαν τη διαφωνία τους και κάλεσαν τους εκπροσώπους τους σε ένα «αυτοκλη-

θέν» συνέδριο που έγινε, πάντοτε το 1872, στο Σαιν Ιμιέρ και το οποίο αντιπροσωπεύει την επίσημη γέννηση του αναρχικού κινήματος. Όμως και το αναρχικό κίνημα, όπως ήδη το σοσιαλιστικό που αναγνωριζόταν στον μαρξισμό, γεννήθηκε έχοντας στη βάση του τη θανάσιμη αντίφαση της πολιτικής. Από τη μια πλευρά, όντως συγκροτήθηκε πολιτικά –αφού, αναμφίβολα, το κίνημα που πήρε τον δρόμο για το Σαιν Ιμιέρ ήταν ένα πολιτικό κίνημα–, όμως το πρώτο πράγμα που διακήρυξε ήταν η άρνηση της κατάκτησης της πολιτικής εξουσίας και η αναγκαιότητα του άμεσου περάσματος, μέσω της επανάστασης, στον κομμουνισμό. Σε αυτή την αντίφαση εκφράστηκε με ριζικό τρόπο η σχιζοφρένεια ολόκληρου του σοσιαλιστικού κινήματος, την οποία επισημάναμε προηγουμένως: να είναι, από τη μια πλευρά, η υπέρτατη έκφραση της εκκοσμίκευσης –αφού έβλεπε τη νομιμοποίησή του απλώς στο να αποτελεί μέρος ενός κινήματος καθορισμένου από την ιστορία–, όμως, από την άλλη, να αρνείται όλον τον κόσμο της πολιτικής, διατηρώντας, με αυτή την έννοια, μια θρησκευτική συνείδηση.

Συνεπώς, αν και με διαφορετικούς τρόπους, τόσο ο μαρξισμός όσο και ο αναρχισμός, αρνήθηκαν ότι η πολιτική διάσταση είναι μια ανεξάλειπτη διάσταση της κοινής διαβίωσης των ανθρώπινων όντων...

Πράγματι, μολονότι ο μαρξισμός και ο αναρχισμός είναι δύο προοπτικές απολύτως ασυμβίβαστες. Από τη μια πλευρά, πράγματι, ο μαρξισμός θέλει να πετύχει έναν σκοπό χρησιμοποιώντας ένα μέσο που βρίσκεται σε βαθιά αντίφαση με τον ίδιο τον σκοπό, θεωρητικοποιώντας μια αντίληψη ταυτοχρόνως τελεολογική και εργαλειώδη αυτού του μέσου, ενώ από την άλλη, αντιθέτως, ο αναρχισμός, τιμώντας μια ακραία ιδέα περί συνάφειας, τοποθετείται μεν πολιτικά, εμποδίζεται όμως ήδη από την αρχή να δράσει πολιτικά. Όλες οι ήττες που υπέστη ο αναρχισμός, από εκείνη στη ρωσική επανάσταση μέχρι αυτή

στον εμφύλιο πόλεμο στην Ισπανία, εγγράφονται συνεπώς στον γενετικό του κώδικα. Αυτό ακριβώς που δεν κατάλαβαν ο μαρξισμός και ο αναρχισμός είναι ότι η πολιτική είναι μια ανεξάλειπτη διάσταση· γι' αυτό, συντακτικά, ούτε ο μαρξισμός ούτε ο αναρχισμός επεξεργάστηκαν μια επιστήμη της πολιτικής. Δεν πρέπει να ξεχνάμε, όπως προείπα, πως ο σοσιαλισμός, μαρξιστικός και μη, και κυρίως ο αναρχισμός, είναι η λογική κατάληξη της εκκοσμίκευσης, της οποίας ένα από τα πιο βασικά χαρακτηριστικά είναι η διαίρεση ανάμεσα στην ηθική και την πολιτική που έκανε ο Μακιαβέλι. Ο σοσιαλισμός και ο αναρχισμός δεν θα είχαν ποτέ γεννηθεί αν δεν υπήρχε αυτός ο διαχωρισμός, οφείλουν την ύπαρξή τους σε αυτόν, όμως ταυτοχρόνως δεν τον αποδέχονται είτε εντάσσοντας όλη την πολιτική στην ηθική, όπως κάνει ο αναρχισμός, είτε όλη την ηθική στην πολιτική (προκειμένου να ξεπεραστεί η ίδια η πολιτική), όπως κάνει ο μαρξισμός.

Είναι γι' αυτό που σήμερα μοιάζουν να έχουν ηττηθεί από τον φιλελευθερισμό, ο οποίος, τουλάχιστον τυπικά, παίζει ακριβώς στο ανοιχτό πεδίο του σχίσματος μεταξύ ηθικής και πολιτικής;

Ο σοσιαλισμός, ο αναρχισμός και ο φιλελευθερισμός είναι τρεις διαφορετικές μορφές που γεννήθηκαν από την ίδια ρίζα, την εκκοσμίκευση και μάλιστα και ο φιλελευθερισμός δεν διαθέτει μια καθορισμένη επιστήμη της πολιτικής. Η φιλελεύθερη ιδεολογία στην ουσία θέτει μόνο ένα πρόβλημα: «Τι μπορούμε να κάνουμε ώστε αυτός που διατάζει να διατάζει το λιγότερο δυνατό;». Ο φιλελευθερισμός δεν αρνείται την αρχή της εξουσίας ως αυτή που διαμορφώνει την κοινωνία, συμφωνεί ότι κάποιος πρέπει να διατάζει, όμως υποστηρίζει ότι το καθήκον ενός μεγάλου φιλελεύθερου πολιτισμού είναι να μειώσει στο ελάχιστο την εξουσία αυτού που διατάζει, οπότε όλο του το πρόβλημα συνίσταται στο πώς θα μειωθεί στο ελάχιστο μια

τέτοια εξουσία. Καθώς δεν θέτει το πρόβλημα της κυριαρχίας, αυτό το πρόβλημα ο φιλελευθερισμός το λύνει, σχεδόν μοιραία, μέσω της δημοκρατίας, απαντώντας στο θεμελιώδες του ερώτημα «ποιος έχει το δικαίωμα να διατάζει;» λέγοντας ότι είναι ο λαός αυτός που έχει το δικαίωμα να διατάζει. Χάρη σε αυτή την άποψη, ο φιλελευθερισμός λύνει το κρίσιμο πρόβλημα της πολιτικής, δηλαδή το πρόβλημα της κυριαρχίας και γράφει την ιστορία φτιάχνοντας τη δημοκρατία, ενώ ο σοσιαλισμός και ο αναρχισμός δεν θέτουν αυτό το πρόβλημα, αφού υποστηρίζουν ότι κάτι τέτοιο θα ξεπεραστεί από την ιστορική διαδικασία. Για εκατό χρόνια σοσιαλιστές και αναρχικοί συμφωνούν ότι αμέσως μόλις η κοινωνία απελευθερωθεί από την ατομική ιδιοκτησία, από την κυριαρχία της εξουσίας, το πρόβλημα της πολιτικής αυτομάτως θα εξαφανιστεί και δεν θα υπάρχει πλέον το πρόβλημα της κυριαρχίας, το πρόβλημα του ποιος αποφασίζει, αφού αυτό είναι απολύτως εγγενές στην κοινωνία στην οποία τίθεται. Γι' αυτό ούτε ο μαρξισμός, που σκοπεύει στην κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας, δεν νιώθει την ανάγκη μιας θεωρίας της πολιτικής και χρησιμοποιεί μια πολύ καταστροφική έννοια της πολιτικής, αυτή της δικτατορίας. Ο Μαρξ επινόησε πολλά πράγματα, όμως η «δικτατορία του προλεταριάτου» είναι πάντοτε η εκδήλωση, παλιά όσο ο κόσμος, της χωρίς όρια αυταρχίας. Το ζήτημα το οποίο ο σοσιαλισμός και ο αναρχισμός καλούνται να αντιμετωπίσουν, είναι ότι η πολιτική δεν είναι μια διάσταση η οποία μπορεί να ξεπεραστεί από την ιστορία. Η πολιτική έχει μια προϋπόθεση που οι αναρχικοί και οι σοσιαλιστές δεν αποδέχονται, δηλαδή ότι σε οποιαδήποτε κοινωνία θα υπάρχουν πάντοτε συμφέροντα – όχι μόνο οικονομικά, αλλά ανθρώπινα, υπαρξιακά– διαφορετικά και συνεπώς θα υπάρχει πάντοτε ανάγκη για μια πολιτική διευθέτηση. Γι' αυτό, όταν ο μαρξισμός πραγματώθηκε, όταν έγινε ιστορία και έπρεπε να αντιμετωπίσει πρακτικά το πρόβλημα της πολιτικής, δεν μπόρεσε παρά να χρησιμοποιήσει το μέσο της δικτατορίας: μόνο αυτό είχε, μόνο αυτό είχε υποδεί-

ξει ο Μαρξ. Από την άλλη πλευρά, οποιοδήποτε άλλο μέσο θα έπρεπε να το πάρει από την αστική δημοκρατία, από τη φιλελεύθερη δημοκρατία, κάτι που ο μαρξισμός αρνούσαν να το κάνει και, αν το έκανε, θα οδηγούσε εκ των πραγμάτων σε μια παραμόρφωση του ίδιου του μαρξισμού. Και πράγματι, αν από τη μια πλευρά ο μαρξιστικός σοσιαλισμός, ακολουθώντας τον δρόμο της δικτατορίας, έφτασε σε ένα ολοκληρωτικό κάθεστώ, ο υπόλοιπος ευρωπαϊκός σοσιαλισμός, τα ευρωπαϊκά σοσιαλιστικά εργατικά κινήματα των τελευταίων 50 χρόνων, τι έκαναν τελικά; Ανακάλυψαν την αστική δημοκρατία, δηλαδή τίποτα καινούργιο. Ο σοσιαλισμός δεν έχει στον γενετικό του κώδικα μια αυτόνομη ιδέα για την πολιτική, οπότε εκεί που δεν καταφέρει να κάνει την επανάσταση, πρέπει να δανειστεί στοιχεία από τη φιλελεύθερη δημοκρατία. Κι αν σήμερα ακόμη και η αριστερά υποστηρίζει ότι είναι φιλελεύθερη, δεν είναι μόνο επειδή νίκησε ο καπιταλισμός, ερώτημα που θα απαιτούσε μια άλλη μακρά συζήτηση για να απαντηθεί, αλλά ακριβώς γιατί ο σοσιαλισμός δεν έχει, σε μια αποθήκη με τόσα πράγματα, το μπαούλο της πολιτικής.

Και ο αναρχισμός, αντιθέτως;

Για τον αναρχισμό, που κουβαλάει στην πλάτη του λάθη αλλά όχι φρίκη, όντας μέρος της σοσιαλιστικής παράδοσης, αυτή η κρίση είναι, μάλλον, ακόμη πιο δραματική. Ο αναρχισμός έχει, κατά τη γνώμη μου, μια ανάλυση πολύ βαθύτερη από τον μαρξισμό, γιατί υπογραμμίζει πώς η βασική διαμορφωτική αρχή κάθε κοινωνίας, ιστορικά μιλώντας, έχει να κάνει με την αρχή της εξουσίας και συνεπώς δεν ικανοποιείται με το να κάνει απλώς την επανάσταση, να καταστρέψει τις κυρίαρχες τάξεις, αλλά υπογραμμίζει ότι αυτή η επανάσταση πρέπει να είναι αντιαυταρχική και συνεπώς πρέπει να εξαλείψει αμέσως την ιστορική βάση της αρχής της αυταρχίας, δηλαδή κάθε είδους πολιτικό μηχανισμό. Όταν οι αναρχικοί, κατά τη διάρκεια του

πολέμου στην Ισπανία, βρέθηκαν μπροστά στο ενδεχόμενο μιας τέτοιας εξέλιξης, αναγκάστηκαν να απαντήσουν μέσω του πολιτικού αυτοπεριορισμού τους, ακριβώς γιατί ανέκαθεν αγνοούσαν το πρόβλημα της κυριαρχίας. Στην Καταλωνία, τον Ιούλη του 1936, ποιος είχε την κυριαρχία με την πολιτική έννοια; Την είχαν αναμφίβολα οι αναρχικοί, καθώς ήταν αυτοί που είχαν νικήσει το φρανκικό πραξικόπημα, όμως δεν ήξεραν τι σήμαινε κάτι τέτοιο, τι συνέπειες είχε. Ήξεραν ότι ήταν η πλειοψηφική δύναμη στο επαναστατικό πεδίο, είχαν στα χέρια τους τους δρόμους, είχαν εκ των πραγμάτων την εξουσία και, παίζοντας μέχρι τέλος αυτόν τον ρόλο, έπρεπε να δράσουν σε όλα τα επίπεδα, να βάλουν σε πράξη τις ιδέες τους, να καταστήσουν σαφή αυτή τους την κυριαρχία. Αντιθέτως, δεν έκαναν κάτι τέτοιο, έφτιαξαν έναν οργανισμό στον οποίο κάθε οργάνωση είχε μία ψήφο χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η πραγματική δύναμη της καθεμιάς οργάνωσης και σε αυτόν τον οργανισμό κατέληξαν να βαλτώσουν, χάνοντας σιγά σιγά τη δύναμή τους. Αυτό οφείλεται στην ίδια την αναρχική ιδεολογία, για την οποία η κυριαρχία είναι εγγενής συνολικά στην κοινωνία και συνεπώς, για να πραγματωθεί η αναρχική κοινωνία, χρειάζεται κατά βάθος να είναι όλοι οι άνθρωποι αναρχικοί, όμως κάτι τέτοιο, αν και επιθυμητό, δύσκολα θα καταστεί δυνατό. Η έλλειψη μιας αναρχικής επιστήμης της πολιτικής, δεν επιτρέπει, ανάμεσα στα άλλα, να απαντηθούν ούτε τα ερωτήματα που θα έθετε μια νικηφόρα αναρχική επανάσταση. Πράγματι, μόλις καταργηθεί η αρχή της εξουσίας οφείλουμε να αποφασίζουμε για χίλια δυο πράγματα, οπότε μπαίνει το ζήτημα βάσει ποιων κριτηρίων θα αποφασίζουμε; Το να αποφασίζεις σημαίνει πάντοτε να εκφωνείς μια διαταγή, πρόκειται πάντοτε για μια μορφή εξουσίας, ακόμη κι αν αυτή η εξουσία δεν σημαίνει απαραίτητως την κυριαρχία μιας τάξης πάνω σε μια άλλη ή την κυριαρχία μιας ομάδας ατόμων στην κοινωνία. Το να δρας για να κάνεις κάτι είναι εξουσία, εξουσία σημαίνει να δρας.

Η σημερινή κρίση του εργατικού και σοσιαλιστικού κινήματος, συνεπώς, έχει να κάνει με τις αντιφάσεις που ενυπήρχαν στις ιδέες που αρχικά το ενέπνευσαν...

Το πρόβλημα της πολιτικής, ξεκινώντας από τη διάσπαση που σημειώθηκε με το τέλος της Πρώτης Διεθνούς, έχει με έναν πραγματικό και δραματικό τρόπο διαπεράσει ολόκληρη την ιστορία του εργατικού σοσιαλιστικού κινήματος. Όταν γεννιέται η Δεύτερη Διεθνής, αυτό γίνεται βάσει των προϋποθέσεων που έβαλε ο Μαρξ, με αυτές τις ιδιες να έχουν μέσα τους μια αντίφαση την οποία διακρίβωσε άριστα, σε μια επίδειξη μεγάλης ευφυΐας, ο Μπακούνιν το 1872. Ο Μπακούνιν, όντας σε πολεμική με τον Μαρξ, είπε πως το να θέλεις να οργανώσεις σε ένα πολιτικό κόμμα το εργατικό κίνημα, σημαίνει ότι πρέπει να το προσαρμόσεις στις διάφορες εθνικές συνθήκες, όμως κάτι τέτοιο ισοδυναμεί με την καταστροφή της ίδιας της διαμορφωτικής αρχής της Διεθνούς, αφού το εργατικό κίνημα θα μετατραπεί στις διάφορες χώρες σε εθνικό εργατικό κίνημα, υιοθετώντας τη λογική του ξεχωριστού κράτους. Η Δεύτερη Διεθνής γεννήθηκε σαν Διεθνής των εργατικών και σοσιαλιστικών κομμάτων των διαφόρων χωρών και αυτό υπήρξε η αιτία της αποτυχίας της μπροστά στον 1^ο παγκόσμιο πόλεμο. Η θορυβώδης κατάρρευση της Δεύτερης Διεθνούς με το ξέσπασμα του 1^{ου} παγκοσμίου πολέμου, με τον οποίο ξεκίνησε ο 20^{ος} αιώνας και στον οποίο έχουν τη ρίζα τους όλα όσα συνέβησαν στη συνέχεια, έχει τη βάση της ακριβώς στην έκρηξη της πολιτικής αντίφασης που είχε επισημάνει ο Μπακούνιν. Για 15 χρόνια, πράγματι, κάθε συνέδριο της Δεύτερης Διεθνούς διακήρυντε ότι αν, όπως προέβλεπε, ξεσπούσε ο πόλεμος, η Διεθνής θα κήρυντε μια διεθνή γενική απεργία. Όμως, από την άλλη, για 20, 30 χρόνια, κάθε ξεχωριστό σοσιαλιστικό εργατικό κίνημα αγωνιζόταν για να κατακτήσει την πολιτική εξουσία στη χώρα του, έτσι ώστε τα διάφορα σοσιαλιστικά κινήματα κατέληξαν να οδηγήσουν το εργατικό κίνημα στη λογική του έθνους, εγκαταλείποντας εν τοις πράγμασι το πνεύμα της Διε-

θνούς. Οπότε, όταν τελικά ξέσπασε ο πόλεμος, οι μάζες, εκπαιδευμένες για 30 χρόνια με έναν συγκεκριμένο τρόπο, κατέληξαν, όπως και τα εθνικά σοσιαλιστικά κόμματα, να υιοθετήσουν την πολιτική των εθνικών κρατών τους: δύο μέρες μετά το ξέσπασμα του πολέμου, οι γάλλοι σοσιαλιστές ψήφισαν τον πολεμικό προϋπολογισμό της κυβέρνησης, οι γερμανοί σοσιαλιστές έκαναν το ίδιο, οι Ιταλοί πήραν την αμφίσημη θέση «δεν υιοθετούμε, δεν υπονομεύουμε» κ.ο.κ. Η Δεύτερη Διεθνής ήταν μια ψευτο-διεθνής, δεν υπήρχε τίποτα το διεθνές, μόνο η ετικέτα. Το διεθνιστικό πνεύμα και η έντονη πολιτική αίσθηση ανήκαν μόνο στην Πρώτη Διεθνή, όπου ο αγώνας ενάντια στον καπιταλισμό ήταν ταυτοχρόνως κι ένας αγώνας ενάντια στα εθνικά κράτη, δηλαδή ένας οικονομικός αγώνας ενωμένος με τον πολιτικό αγώνα, όμως όταν τα δύο πράγματα χωρίστηκαν... Ακόμη και ο καταμερισμός των καθηκόντων που υιοθέτησε η Δεύτερη Διεθνής μεταξύ κόμματος και συνδικάτου –το πολιτικό κόμμα είναι η οργάνωση που επιδιώκει γενικούς, οικουμενικούς σκοπούς, ενώ το οικονομικό και συνδικαλιστικό κίνημα αγωνίζεται για συγκεκριμένους, ιδιαίτερους σκοπούς– έχει τη ρίζα του εκεί, στην Πρώτη Διεθνή. Όλα τα προβλήματα του εργατικού και σοσιαλιστικού κινήματος είναι παρόντα και εντοπίζονται ήδη στην Πρώτη Διεθνή, δηλαδή στην ίδια τη γέννηση του εργατικού και σοσιαλιστικού κινήματος...

Όμως το άλυτο πρόβλημα της πολιτικής μπορεί να λυθεί με την υιοθέτηση του φιλελευθερισμού, όπως κάνει σήμερα η αριστερά;

Σήμερα η ιταλική ή η ευρωπαϊκή αριστερά –δεν υπάρχει πλέον καμία διαφορά μεταξύ τους, τα προβλήματα είναι ίδια, οι εθνικές διαφορές είναι απλώς πολιτισμικές διαφορές– δεν είναι κάτι άλλο από μια μορφή κοινωνικού φιλελευθερισμού. Το Δημοκρατικό Κόμμα, ο Ντ'Αλέμα, λέει σήμερα τα ίδια πράγματα που έλεγε ο Σάραγκατ πενήντα χρόνια πριν, μόνο που ο Σά-

ραγκατ τα έλεγε πολύ καλύτερα. Το ΔΚ ανακαλύπτει, υιοθετεί πράγματα που έλεγαν οι γερμανοί σοσιαλδημοκράτες, όπως ο Έντουαρντ Μπερνστάιν, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, δηλαδή τα ίδια που έλεγε ο Φραντσέσκο Σαβέριο Μερλίνο στην Ιταλία στα τέλη του 19^{ου}. Δεν υπάρχει τίποτα καινούργιο, δεν υπάρχει μια νέα πολιτική επιστήμη σε εκείνα που λέει το ΔΚ και που η σοσιαλδημοκρατία τα είχε πει εκατό χρόνια πριν, βρισκόμαστε πάντοτε μπροστά σε μια μορφή κοινωνικού φιλελευθερισμού και άλλωστε ο φιλελευθερισμός, για να επιβιώσει, για να αποφύγει την επανάσταση, πήρε με τη σειρά του πράγματα από τον σοσιαλισμό, αναγκάστηκε δηλαδή να σοσιαλδημοκρατικοποιηθεί. Το πώς θα μπορέσει να υπάρξει σήμερα ένας σοσιαλισμός που δεν θα παίρνει από τον φιλελευθερισμό, είναι ένα πρόβλημα στο οποίο εγώ δεν μπορώ να απαντήσω, αν και πιστεύω πως είναι ένα κεντρικό ζήτημα, το οποίο πρέπει να λάβει σοβαρά υπόψη του όποιος ενδιαφέρεται για την τύχη του σοσιαλισμού. Το ζήτημα είναι να δούμε αν υπάρχει πιθανότητα να υπάρξει ένας πολιτικός στοχασμός, μια επιστήμη της πολιτικής, ας την πούμε έτσι, που δεν θα οφείλει απλώς στη φιλελεύθερη και δημοκρατική παράδοση. Τα τελευταία είκοσι ή τριάντα χρόνια σε αυτό το πεδίο διατυπώθηκαν οι πιο φανταστικές υποθέσεις, όμως όλες αφορούσαν το πεδίο της ουτοπίας, δηλαδή ένα πεδίο που ήδη τίθεται πέραν του υπάρχοντος. Ένας στοχασμός, που για να μετασχηματίσει το υπάρχον θα πρέπει να ξεκινήσει από αυτό χωρίς να προσφύγει σε παγιωμένες θέσεις από την παράδοση αυτού του υπάρχοντος, δεν υπάρχει ακόμη... ►

Πέρα από τη Δεξιά και την Αριστερά: Αναρχία

Ο αναρχισμός ανήκει στη Δεξιά ή στην Αριστερά; Θα μπορούσαμε αμέσως να απαντήσουμε: στην Αριστερά. Στην Αριστερά εφόσον, σύμφωνα με την παραδοσιακή σημασία του όρου, αυτή είναι η ιστορικο-πολιτική πλευρά που θέλει ανέκαθεν να προσωποποιεί τις αξίες της ελευθερίας, της ισότητας, της αλληλεγγύης και, αν θέλετε, της διαφορετικότητας.

Αυτού δοθέντος, θα έπρεπε να συμπεράνουμε ότι η συζήτηση έχει ήδη τελειώσει. Αντιθέτως, το ερώτημα δεν είναι τόσο απλό, παρά τη φαινομενικά άμεση προδηλότητά του. Όχι μόνο γιατί αυτός ο ορισμός της Δεξιάς και της Αριστεράς είναι εντελώς συμβατικός (όπως όλα τα πράγματα αυτού του κόσμου), αλλά επίσης, και κυρίως, γιατί ο αναρχισμός βρίσκεται πέρα από τη Δεξιά και την Αριστερά. Ο αναρχισμός είναι, οντολογικά, μια σύνθεση. Δεν προσφέρεται για ένταξη και ταξινόμηση σε μία και μόνο κατεύθυνση. Ο αναρχισμός είναι οικουμενικός.

Ο αναρχισμός, πράγματι, είναι εξ' ορισμού μια συγκρητική ιδεολογία, γεννήθηκε ως αντίθεση τόσο στον φιλελευθερισμό όσο και τον σοσιαλισμό, ακριβώς γιατί ενώ οι φιλελεύθεροι και οι σοσιαλιστές θεωρούν τις αξίες της ελευθερίας και της ισότητας σαν ανεξάρτητες μεταξύ τους, αυτός τις εννοεί ως αξίες αδιαχώριστες. Ο αναρχισμός δέχεται ότι είναι αδύνατο να σκεφτόμαστε να πραγματοποιήσουμε τη μία χωρίς να σκεφτόμαστε, ταυτοχρόνως, να πραγματοποιήσουμε την άλλη. Εξ ου, ακριβώς, η συγκρητική φύση της αναρχικής ιδεολογίας: μόλις αναφερθεί σε μια αξία, μια έννοια, αμέσως επικαλείται και όλες τις άλλες και αυτές δεν στέκουν, από μια αναρχική οπτική γωνία, αν δεν σκεφτόμαστε τη μία σε σχέση με μια άλλη, εκείνη σε σχέση με μια άλλη, κ.ο.κ.

Ποια ελευθερία;

Από την αναρχική οπτική γωνία η ατομική ελευθερία πραγματώνεται αληθινά μόνο μέσα από την πλήρη ανάπτυξη της κοινωνικής ισότητας και η κοινωνική ισότητα πραγματώνεται αληθινά μόνο μέσα από την πλήρη ανάπτυξη της ατομικής ελευθερίας. Εν κατακλείδι, δέχεται ότι για να πραγματώσουμε την ισότητα πρέπει να έχουμε ως μοχλό την ελευθερία και για να πραγματώσουμε την ελευθερία πρέπει να έχουμε ως μοχλό την ισότητα. Για να υπάρξει η μία πρέπει να έχει ως μοχλό την άλλη, δηλαδή πρέπει να εκπληρώνονται πλήρως οι προϋποθέσεις αμφοτέρων, όμως για να εκπληρώνονται οι προϋποθέσεις αμφοτέρων πρέπει να αποδεχτούμε καθ' ολοκληρίαν τις συνέπειες που έχει κάτι τέτοιο.

Ο αναρχισμός, με άλλα λόγια, επιπλήττει τον φιλελευθερισμό ως μια μερική θεωρία της ελευθερίας και τον σοσιαλισμό ως μια μερική θεωρία της ισότητας. Αυτή η μερικότητα συνίσταται στο γεγονός ότι αυτές οι δύο θεωρίες σκοπεύουν να πραγματώσουν τις αρχές τους αποδεχόμενες μια χρονική εξάρτηση των δύο αξιών, με την έννοια ότι πρώτα πραγματώνεται η μία και μετά η άλλη, ενώ ο αναρχισμός υποστηρίζει ότι ακριβώς στην ταυτόχρονη πραγμάτωσή τους βρίσκεται το μυστικό της επιτυχίας.

Η Δεξιά και η Αριστερά δηλαδή, πάντοτε βάσει της σύμβασης στην οποία αναφερθήκαμε προηγουμένως, συνιστούν μια αντιπαράθεση αλλά, και δεν θα μπορούσε να είναι διαφορετικά, κι ένα παιχνίδι αντιτιθέμενων πλευρών. Από τη μια η Δεξιά, με τις αξίες της παράδοσης, της συντήρησης, της αντίδρασης, της ανισότητας, του ιδιοκτησιακού εγωισμού και σαφώς της ιεραρχίας από την άλλη η Αριστερά, με τις αντίθετες αξίες.

Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τη γνωστή ερμηνεία του Νορμπέρτο Μπόμπιο, αυτό που χωρίζει Δεξιά και Αριστερά είναι το ζήτημα της ισότητας, αφού, ενώ υπάρχουν ρεύματα στην Αριστερά που δέχονται πέρα από την ισότητα και την αξία της ατομικής ελευθερίας (είναι ακριβώς η περίπτωση, για

παράδειγμα, του αναρχισμού), δεν ισχύει ποτέ το αντίθετο. Με άλλα λόγια, η αξία της ελευθερίας μπορεί να υπάρχει στη Δεξιά (για παράδειγμα στον κλασικό φιλελευθερισμό), όμως δεν υπάρχει ποτέ, σε αυτή την πολιτική πλευρά, η αξία της ισότητας. Αρκετά με τον Μπόμπιο.

Είναι γεγονός όμως, ότι για να μπορέσει να έχει εφαρμογή αυτό το σχήμα, θα έπρεπε, πρώτα από όλα, να υπάρχει καθολική συμφωνία στο τι εννοείται ως ελευθερία και ισότητα κάτι που, αντιθέτως, είναι υπό συνεχή αμφισβήτηση.

Όχι μόνο η ελευθερία και η ισότητα είναι έννοιες άκρως συζητήσιμες αλλά, επίσης, αποδεχόμενοι την «παραδοσιακή» διαφορά που επινόησε ο Μπόμπιο (δηλαδή το την ισότητα ως βασικό χαρακτηριστικό της Αριστεράς), πρέπει να παρατηρήσουμε ότι η ιστορική εμπειρία έχει πολλές φορές κυριολεκτικά αντιστρέψει αυτή την ερμηνεία. Αρκεί να θυμηθούμε κάποια αλλόκοτα παραδείγματα: ο σταλινισμός και ο Πολ Ποτ ανήκουν στη Δεξιά ή στην Αριστερά;

Προκύπτει, εν κατακλείδι, ήδη από αυτό το κοινότοπο ερώτημα, η δυσκολία μιας σαφούς απάντησης.

Το γεγονός είναι ότι, ακριβώς επειδή Δεξιά και Αριστερά είναι «χωρικοί» ορισμοί, αυτές δεν μπορούν να υπερβούν την ιδιαιτερότητα της μερικότητας, δηλαδή την ιδιαιτερότητα της οπτικής γωνίας. Αμφότερες, πράγματι, συνυπάρχουν στο ίδιο λογικό σχήμα: υπάρχει η Δεξιά επειδή υπάρχει η Αριστερά και υπάρχει η Αριστερά γιατί υπάρχει η Δεξιά. Δεν πρόκειται για ένα παιχνίδι λέξεων, αλλά για ένα παιχνίδι εξουσίας. Η κάθε πλευρά διεκδικεί να είναι τα πάντα, αλλά δεν παύει (ούτε μπορεί να κάνει αλλιώς) να είναι απλώς ένα μέρος και εφόσον δεν παύει να είναι τέτοιο, υπάρχει μία μόνο λογική προκειμένου να υποτάξει το άλλο μέρος (και αυτή η λογική είναι πραγματικά οικουμενική), δηλαδή η λογική της εξουσίας.

Να λοιπόν, που ακόμη κι αν υποθέσουμε ότι μπορούμε να δώσουμε μια οικουμενική ερμηνεία των αξιών (όποιες και αν είναι αυτές), παραμένει πάντοτε το γεγονός ότι, σε μια δεδομέ-

νη κατάσταση, αυτές παύουν ξαφνικά να είναι αυτές που είναι και γίνονται, ανεπίστρεπτα, εντελώς ιδιαίτερες. Αυτό ισχύει αν αναλυθούν οι κάθε είδους ιδεολογίες, καθόσον, όλες τους, δεν καταφέρνουν να ξεπεράσουν τη μοναδική οικουμενική σταθερά η οποία, αν και σε διαφορετικό βαθμό, τις συνενώνει: ότι δηλαδή η ουσία τους διαπερνάται από τη λογική της εξουσίας, δηλαδή ακριβώς από αυτή τη λογική του μέρους το οποίο, ως τέτοιο, θέλει να προσλάβει την αξία του όλου: η εξουσία, λοιπόν. Πολλές ιδεολογίες διεκδικούν την ελευθερία (συμπεριλαμβανομένου του φιλελευθερισμού), όμως καμία δεν τη διεκδικεί ως συστατική της αρχή, δηλαδή ως άρνηση, «χωρίς αστερίσκους», της εξουσίας.

Φυσικά οι αξίες πρέπει να ελέγχονται σε σχέση με μια δεδομένη κατάσταση και από αυτό δεν μπορεί να ξεφύγει, προφανώς, ούτε ο αναρχισμός. Ωστόσο, ο αναρχισμός διαθέτει ένα τεράστιο πλεονέκτημα σε σχέση με όλες τις άλλες ιδεολογίες. Αυτό συνίσταται στο εξής: η οικουμενικότητά του δεν πηγάζει από μια αρχική ιδιαιτερότητα, αλλά από τη μοναδική οικουμενικότητα που είναι πραγματικά δυνατή: δηλαδή τη διεκδίκηση της πλήρους απουσίας της εξουσίας. Γιατί είναι αυτή η μοναδική δυνατή οικουμενικότητα; Μα είναι προφανές: γιατί η εξουσία, και πώς θα μπορούσε να ήταν διαφορετικά, είναι αυτή που διαιρεί. Και επειδή η διαίρεση που επιφέρει η εξουσία είναι ανυπέβλητη, να γιατί, τελικά, η Δεξιά και η Αριστερά καταλήγουν να συμπίπτουν σε μία πλευρά, δηλαδή ακριβώς σε εκείνη τη θεωρητική πλευρά που εκπροσωπεί, ρεαλιστικά, τη γνώση της αδυναμίας αυτής καθαυτής της υπέρβασης. Τα υπόλοιπα (και αυτή η συζήτηση έχει σημασία κυρίως για την Αριστερά, αφού η Δεξιά ταυτίζεται σχεδόν με την ιδέα της εξουσίας) είναι σκέτη «ιδεολογία». Ο αναρχισμός, αντιθέτως, ξεκινώντας άμεσα από τη συστατική αρχή της ελευθερίας (άρνηση της εξουσίας) δεν φτάνει σε ένα παρόμοιο αδιέξοδο, δηλαδή ξεφεύγει από μια τέτοια αξιωματική θεώρηση της πολιτικής.

Ένα νέο κριτήριο

Πρέπει συνεπώς να αλλάξουμε κριτήριο προκειμένου να διερωτηθούμε για τη Δεξιά και την Αριστερά, αφού η αξία είναι πραγματικά μια οικουμενική έννοια. Με άλλα λόγια, η συζήτηση πρέπει να περάσει από μια χωρικο-οριζόντια ανάλυση σε μια ανάλυση χωρικο-κάθετη. Αν παραμείνουμε στο χωρικο-οριζόντιο (Δεξιά και Αριστερά) δεν υπερβαίνεται το εγγενές κριτήριο που τελικά ενοποιεί τα δύο μέρη, δηλαδή η εξουσία, δεδομένου ότι η Δεξιά και η Αριστερά δεν είναι τίποτα άλλο από διαφορετικές εκφάνσεις της ίδιας αρχής. Μετατοπίζοντας, αντιθέτως, την ανάλυση σε μια κάθετη διάσταση (πάνω και κάτω, βάση και κορυφή), ενώνονται αμέσως οι δύο αξίες που πρώτα ήταν χωρισμένες, η αξία της ελευθερίας και η αξία της ισότητας. Με άλλα λόγια, υιοθετώντας την χωρικο-κάθετη ανάλυση, βλέπουμε αμέσως ότι ανισότητα και απουσία ελευθερίας είναι το ίδιο και το αυτό.

Όμως πρέπει αμέσως να προσθέσουμε ότι, βάζοντάς την έτσι, η συζήτηση γίνεται εντελώς ιδεολογική, δηλαδή στερείται της εμπειρικής επαλήθευσης. Θα μπορούσαμε να πούμε πως πρόκειται για μια απλή εκδήλωση αισθημάτων και προθέσεων. Πράγματι, με αυτή την έννοια είναι πολύ εύκολο να φτάσουμε σε κάποια συμπεράσματα. Πολύ εύκολο και παντελώς αντιπραγωγικό: ο αναρχισμός, κάθε φορά που μάχεται την εξουσία ως τέτοια, κινδυνεύει διαρκώς να μάχεται αυτήν την ίδια τη συστατική αρχή της πραγματικότητας, δεδομένου ότι σχεδόν ολόκληρη η πραγματικότητα διαπερνάται από την εξουσία. Όσο περισσότερο μάχεται αυτή τη συστατική αρχή τόσο περισσότερο πλησιάζει σε μια λογική απουσίας της πραγματικότητας, απουσίας της αρχής της πραγματικότητας. Δηλαδή, περνά από τον αγώνα ενάντια στην αρχή της εξουσίας στην άρνηση της αρχής της πραγματικότητας (είναι αυτό, ανάμεσα στα άλλα, που συμβαίνει, σε γενικές γραμμές, τα τελευταία πενήντα χρόνια).

Με άλλα λόγια, η συζήτηση για τη Δεξιά και την Αριστερά δεν μπορεί να είναι, για τον αναρχισμό, μια συζήτηση απλώς ιδεολογική. Πράγματι, αφού θεωρείται δεδομένο ότι ο αναρχισμός εναντιώνεται στην εξουσία και επομένως είναι πράγματι οικουμενικός, οφείλει πάντοτε να αντιμετωπίζει ένα άλλο ερώτημα. Γιατί ο αναρχισμός πρέπει να υπερβεί αυτό το σχήμα;

Για να απαντήσει σε κάτι τέτοιο πρέπει να περάσει από μια συζήτηση ιδεολογική σε μια συζήτηση πολιτική, ακριβώς με την έννοια της μεταπολιτικής. Για να σκεφτούμε έναν αναρχισμό πέρα από το παράδειγμα Δεξιά-Αριστερά πρέπει πράγματι να αντιληφθούμε τον αναρχισμό αποδεσμευμένο από την ιστορία του εργατικού και του σοσιαλιστικού κινήματος και, γενικότερα, από την ιστορία της ανατροπής και της επανάστασης. Όμως το να αποσπάσουμε τον αναρχισμό από την ίδια του την ιστορική ρίζα συνεπάγεται μια απόσπαση που θα μπορούσε να οδηγήσει στον εκφυλισμό του. Μπορούμε συνεπώς να καταλήξουμε υποστηρίζοντας ότι, από μια πλευρά αυστηρά θεωρητική, ο αναρχισμός βρίσκεται πέρα από τη Δεξιά και την Αριστερά, ενώ βάσει του ιστορικού του προφίλ βρισκόταν και βρίσκεται, σε μεγάλο βαθμό, μέσα στην ιστορία της Αριστεράς. Η νιοστή επιβεβαίωση, όπως φαίνεται, του ισχυρισμού που θέλει τον αναρχισμό να μην είναι μέσα στην ιστορία αλλά και ενάντια στην ιστορία. ►

Το ανωτέρω κείμενο του «Νίκο» Μπέρι δημοσιεύτηκε στην ιταλική αναρχική επιθεώρηση «Volontà», τόμος 3-4, 1996.

Η ηθική αίρεση

*Μια συζήτηση του Τζαμπιέτρο «Νίκο» Μπέρτι
με τον Φράνκο Μελάντρι στη δικτυακή σελίδα «inna città»,
Γενάρης- Φλεβάρης 1995*

Φράνκο Μελάντρι: Τη στιγμή κατά την οποία η πτώση του σοσιαλισμού μοιάζει να συμπαράσχει κάθε ιδέα περί σοσιαλισμού, ίσως αποδειχτούν χρήσιμες οι ιδέες εκείνων των αιρετικών σοσιαλιστών που στην εποχή τους ήταν τόσο οι ίδιες όσο και οι φορείς τους περιθωριοποιημένοι...

«Νίκο» Μπέρτι: Αν η πτώση του υπαρκτού σοσιαλισμού συμπαρέσυρε και εκείνες τις μορφές του μη κομμουνιστικού, μη μαρξιστικού σοσιαλισμού, που δεν τον είχαν υποστηρίξει – σκέφτομαι για παράδειγμα τη σοσιαλδημοκρατία– αυτό πιστεύω ότι οφείλεται στο γεγονός πως ο σοσιαλισμός, εξ αρχής, ταυτιζόταν πάντοτε με την πτώση του καπιταλισμού. Δεν είναι τυχαίο ότι ολόκληρη η ιστοριογραφία μετά το '17, συμπεριλαμβανομένης και της πλέον επικριτικής, άφηνε πάντοτε στον υπαρκτό σοσιαλισμό ένα περιθώριο θετικότητας: εκεί είχε καταρρηθεί ο καπιταλισμός. Έτσι λάθη και φρίκη θεωρούνταν απλώς σαν συνέπεια, όχι σαν ένα πρωταρχικό λάθος, σαν απλώς η παρέκκλιση μιας ορθής σύλληψης: της πεποίθησης, μαρξιστικής καταγωγής, ότι απαραίτητη συνθήκη του σοσιαλισμού είναι η πτώση του καπιταλισμού. Τώρα, γιατί απέτυχε ο υπαρκτός σοσιαλισμός; Μόνο επειδή έχασε στην αντιπαράθεσή του με τις καπιταλιστικές χώρες; Δεν πιστεύω πως αμφιβάλει κανείς ότι η βασική αιτία της πτώσης του έγκειται στο γεγονός ότι αφού δεν κατάφερε να πραγματώσει ούτε την ελευθερία ούτε την ισότητα, αλλά και δεν κατάφερε να εξασφαλίσει ένα ελάχιστο επίπεδο ευημερίας στους πληθυσμούς εκείνων των χωρών, δεν υπήρχε περίπτωση να μην πέσει. Συνέβη, εν κατακλείδι, μια ενδόρρηξη του συστήματος Έτσι αναδειχθηκε το πρωταρχικό λάθος. Και στη συνέχεια μπήκαν σε κρίση και

εκείνοι οι τύποι του σοσιαλισμού, η σοσιαλδημοκρατία και εν μέρει ο αναρχισμός οι οποίοι, μολονότι δεν ταυτίστηκαν με τον υπαρκτό σοσιαλισμό, είχαν και αυτοί στην πρωταρχική τους θεώρηση την κατάργηση του καπιταλισμού. Πιο συγκεκριμένα, η σοσιαλδημοκρατία μπήκε σε κρίση γιατί η εμπειρία του «υπαρκτού σοσιαλισμού» έδειξε ότι η κοινωνικοποίηση των μέσων παραγωγής, είτε με επαναστατικά είτε με ρεφορμιστικά μέσα, δεν οδηγεί τελικά σε μια κοινωνία η οποία είναι καλύτερη από εκείνη του καπιταλισμού. Και καθώς σκέφτομαι κάτι τέτοιο, πιστεύω ότι αξίζει τον κόπο να ξαναδούμε τις ιδέες εκείνων των «αιρετικών» σοσιαλιστών που δεν αναφέρονταν στον μαρξιστικό σοσιαλισμό, στον ρεφορμισμό ή στον αναρχισμό και οι οποίοι, σε σχέση με αυτές τις παραδόσεις, είτε έμειναν στη σκιά είτε ξεχάστηκαν. Όμως τι ιδιαίτερο έχει αυτή η «αιρετική» παράδοση; Οι «αιρέσεις» αυτών των σοσιαλιστών έγκεινται ακριβώς στο γεγονός ότι αμφισβητούν την ταύτιση του σοσιαλισμού με την ανατροπή του καπιταλισμού, αμφισβητούν ακριβώς αυτή την αρνητική θεώρηση. Αυτές, πράγματι, δεν λένε ότι στην επιδίωξη μιας κοινωνίας πιο δίκαιης και ελεύθερης δεν μπορεί παρά (ή δεν οφείλει) να ανατραπεί ο καπιταλισμός, αλλά υποστηρίζουν ότι η πρωταρχική πηγή του σοσιαλισμού συνίσταται στην κατάφαση ορισμένων ιδιαίτερων αξιών, στην υιοθέτηση μιας κοσμοθεώρησης, όχι απλώς στην άρνηση του καπιταλισμού. Ο σοσιαλισμός είναι, πρώτα απ' όλα, μια ηθική: όχι τόσο το αντίθετο του καπιταλισμού, όσο το αντίθετο κάθε κοινωνίας της υφαρπαγής, της βίας, της κυριαρχίας, του δεσποτισμού, της αδικίας. Και μόνο σε αυτή τη βάση ο σοσιαλισμός αντιπαρατίθεται με τον καπιταλισμό, φτάνοντας μέχρι την ανατροπή του. Για αυτές τις αιρέσεις, λοιπόν, δεν έχουμε μια σοσιαλιστική κοινωνία όταν απλώς καταργηθεί ο καπιταλισμός, αλλά όταν πραγματικά έχει αναπτυχθεί μια ηθική, μια κουλτούρα, που είναι η πραγματική συγκολλητική ουσία της κοινωνικότητας. Ο σοσιαλισμός δεν γεννιέται, όπως θα λέγαμε με τη μαρξική διάλεκτο, από την κριτική της πολιτικής

οικονομίας, αλλά από την αποκωδικοποίηση και την ενόραση ενός πιθανού, διαφορετικού τρόπου ζωής στο εσωτερικό των ανθρωπίνων κοινωνιών. Αυτός είναι ο βασικός πυρήνας της αίρεσης αυτών των σοσιαλιστών και εκεί υπάρχει και ο λόγος για τον οποίο κανείς δεν τους ακολούθησε: δεν επικαλούνταν τις άμεσες κοινωνικές, οικονομικές συνθήκες, την ταξική πάλη των εργαζομένων, που αντιθέτως βρίσκονταν στη βάση της ανάπτυξης του εργατικού και σοσιαλιστικού κινήματος παράλληλα με την εξέλιξη του καπιταλισμού. Μη έχοντας την ιστορικιστική διάσταση του μαρξισμού, αυτός ο σοσιαλισμός παραμένει πάντοτε απραγματοποίητος. Κάτι που σημαίνει ότι παραμένει πάντοτε άκρως πραγματοποιήσιμος.

Μα ποιοι ήταν οι πιο σημαντικοί «αιρετικοί» στοχαστές;

Υπήρξαν πολλές αιρέσεις, όμως ο πρώτος θεωρητικός με σημαντική βαρύτητα ήταν ο Φραντσέσκο Σαβέριο Μερλίνο (1856-1930). Αρχικά αναρχικός αγωνιστής και στοχαστής, ήταν ένας από τους leader του ιταλικού αναρχικού κινήματος μέχρι που, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, απομακρύνθηκε από αυτό. Όμως δεν έγινε ένας ρεφορμιστής σοσιαλιστής, αλλά προσπάθησε να βρει τον δρόμο για έναν «φιλελεύθερο» σοσιαλισμό. Στο βασικό του έργο, *Υπέρ και κατά του σοσιαλισμού*, ο Μερλίνο κάνει σαφή διάκριση ανάμεσα στην ουσία και τα συστήματα του σοσιαλισμού: η ουσία είναι ακριβώς μια ηθική, ενώ τα συστήματα είναι όλα εκείνα τα μέσα που μπορούν να την πραγματοποιήσουν. Στην ουσία προτείνει μια εκδοχή της καντιανής διάκρισης ανάμεσα σε ηθική και επιστήμη, ανάμεσα σε δεδομένες και αξιολογικές κρίσεις. Λέγοντας, για παράδειγμα, ότι μπορούν να υπάρχουν σοσιαλιστικά συστήματα που σκοτώνουν την ουσία του σοσιαλισμού, ο Μερλίνο κατάφερε να προβλέψει περισσότερο από οποιονδήποτε άλλο την καταστροφική έκβαση του σοσιαλισμού που γεννήθηκε από τη ρωσική επανάσταση. Για τον Μερλίνο, η ουσία του σοσιαλισμού δεν μπορεί πο-

τέ να πραγματοποιηθεί εντελώς, όμως μπορεί πάντοτε, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, να δοκιμαστεί. Ο Μερλίνο ενώνει μια μεγάλη ουτοπική τάση με έναν χαρακτηριστικό εμπειρισμό και είναι σε αυτό το πλαίσιο που τοποθετείται η πολεμική που είχε ο Μερλίνο με τον Μαλατέστα, τον αναρχικό leader με τον οποίο, πάντως, υπήρξε πάντοτε μεγάλος φίλος. Για τον Μαλατέστα, υπάρχει μια σαφής διάκριση ανάμεσα στη δημοκρατία και τον αναρχισμό, ενώ για τον Μερλίνο δημοκρατία και αναρχία δεν διακρίνονται σαφώς, με τη συγκεκριμένη πρακτική άσκηση της μιας να μπορεί να οδηγήσει στην άλλη. Με αυτή την έννοια ο Μερλίνο ανοίγει έναν δρόμο τον οποίο μπορούμε και σήμερα να σκεφτούμε: αν τα συστήματα είναι τόσο πολλά, αν υπάρχουν τόσες εμπειρίες, δεν πρέπει να αρνηθούμε την ουσία κανενός συστήματος, καμιάς πρακτικής υλοποίησης, με τον σοσιαλισμό να μην είναι η πραγμάτωση ενός συστήματος αλλά η πραγμάτωση ορισμένων μεγάλων αρχών, προπάντων της ελευθερίας και της ισότητας, με όλα τα μέσα για την πραγμάτωση αυτής της τάσης να είναι απλώς μέσα που θα πρέπει να επαληθευθούν στην πράξη. Πράγματι, αν εγώ λέω ότι ο σοσιαλισμός είναι η πραγμάτωση της ελευθερίας και της ισότητας, δεν λέω ότι ο σοσιαλισμός είναι η κατάργηση του καπιταλισμού, αν και μετά μπορεί να ανακαλύψω ότι για να πραγματοποιηθεί η ελευθερία και η ισότητα πρέπει να καταργηθεί ο καπιταλισμός. Μπορεί επίσης να ανακαλύψω ότι η κατάργηση του καπιταλισμού δεν γεννά την ελευθερία και την ισότητα, και ότι ένα άλλο σύστημα, όπως μια φιλελεύθερη σοσιαλιστική οικονομία, αν δεχτώ ότι μπορεί να υπάρξει κάτι τέτοιο, μπορεί να γεννήσει έναν μεγαλύτερο βαθμό ελευθερίας και ισότητας. Έτσι, αν ανακαλύψουμε ότι το μέγιστο της ελευθερίας και της ισότητας πραγματώνεται σε μια καπιταλιστική κοινωνία, αυτό για τον Μερλίνο σημαίνει ότι το σύστημα που πραγματώνει την ουσία του σοσιαλισμού είναι ακριβώς ο καπιταλισμός. Αυτό μπορεί να μοιάζει αντιφατικό, όμως δίνει μια ιδέα της μεγάλης απουσίας προκαταλήψεων στον Μερλίνο, για τον οποίο

ο σοσιαλισμός παραμένει η αναζήτηση της μέγιστης ελευθερίας και ισότητας. Είναι σαφές ότι πρέπει επίσης να πούμε τι εννοούμε με αυτή την ισότητα. Αν η ισότητα συνίσταται στην κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας και στο να γίνουν τα πάντα κοινά, βρισκόμαστε ήδη σε έναν ιδιαίτερο ορισμό του σοσιαλισμού, όμως αν η ισότητα σημαίνει ότι όλοι μπορούν να διαθέτουν κάποια μέσα παραγωγής, πέρα από το ότι κάτι τέτοιο μπορεί να είναι λίγο πολύ ουτοπικό ή απραγματοποίητο, τότε συμπεραίνουμε ότι δεν είναι προαπαιτούμενο για τον σοσιαλισμό η κατάργηση του καπιταλισμού. Η μερλικινή διάκριση ανάμεσα σε ηθική και επιστήμη, σύμφωνα με την οποία η ηθική είναι η ελευθερία ενώ η ισότητα και η επιστήμη είναι συστήματα που μπορεί να είναι περισσότερο ή λιγότερο έγκυρα, είναι ένα μάθημα που δεν μαθεύτηκε ποτέ, όμως, κατά τη γνώμη μου, έχει και σήμερα μεγάλη επικαιρότητα.

Ένας άλλος αιρετικός ήταν ο Αντρέα Κάφι (1887-1955), στη σκέψη του οποίου μπορούμε επίσης να δούμε την προσπάθεια να υπάρξει ένας σοσιαλισμός που δεν θα έχει απλώς να κάνει με την κατάργηση του καπιταλισμού. Ο Κάφι, όπως και ο Μερλίνο, δεν ήταν προκατειλημμένος υπέρ κάποιας επιστημονικής θεώρησης του σοσιαλισμού, συνεπώς δεν ήταν ούτε αναρχικός ούτε μαρξιστής ούτε φιλελεύθερος σοσιαλιστής. Από θεωρητική πλευρά ήταν ουσιαστικά ένας εκλεκτικιστής, που χρησιμοποιούσε διάφορες ερμηνευτικές γραμμές προκειμένου να συγκροτήσει έναν σοσιαλισμό που θα ήταν πρώτα απ' όλα μια «υπαρξιακή» και κατόπιν κοινωνικο-οικονομική εναλλακτική σε σχέση με την υπάρχουσα κοινωνία. Γι' αυτόν ο σοσιαλισμός είναι κυρίως ένας τρόπος ύπαρξης, μια δράση στην οποία πρέπει να εμπλακεί κανείς και δεν μπορεί να είναι μια θεωρία η οποία θα έχει μια άμεση στρατηγικο-πολιτική μετουσίωση. Ενώ στον Μερλίνο υπάρχει μια τέτοια δυνατότητα, ο Κάφι έχει μια α-πολιτική αντίληψη για τον σοσιαλισμό και αυτός είναι ένας από τους λόγους της ατυχίας του, δεδομένου ότι παρέμεινε ουσιαστικά άγνωστος. Ο άλλος λόγος είναι ότι όντας

γεννημένος στη Ρωσία από γονείς Ιταλούς που έμεναν εκεί, ήταν κοσμοπολίτης: συμμετείχε στη ρωσική επανάσταση του 1905 και στην αντιγερμανική αντίσταση στη Γαλλία, γύρισε τον μισό κόσμο και έγραφε σε ρωσικά, αμερικανικά, ιταλικά, αγγλικά και γαλλικά περιοδικά εκατοντάδες άρθρα, κάτι που συχνά τα καθιστά πολύ δύσκολο να εντοπιστούν. Επιπλέον προτιμούσε τον διάλογο από τη γραφή και πολλές από τις ιδέες του αποτυπώνονται στις συζητήσεις που έκανε με τους φίλους του, ανάμεσα στους οποίους συγκαταλέγονται ο Νικόλα Κιαρομόντε, ο Μοράβια, ο Καμύ, ο Νέλο Ροσέλι και ο Αντόνιο Μπάρνφι.

Ο Μπρόννο Ρίτσι (1901-1977), τέλος, ήταν ένας αιρετικός του σοσιαλισμού ο οποίος, αντίθετα με τον Μερλίνο και τον Κάφι, αναφερόταν στον Μαρξ, όμως θεωρούσε τα μαρξιστικά παραδείγματα απλά ερμηνευτικά εργαλεία και συνεπώς δεν συνέδεε την πραγματοποίηση του σοσιαλισμού με την ορθότητα αυτών των παραδειγμάτων. Από την άλλη πλευρά ο Μπενεντέτο Κρότσε, ήδη από το 1896, είχε υποστηρίξει ότι ο ιστορικός υλισμός καθαυτός δεν συνεπάγεται τον σοσιαλισμό: η θεωρία ότι ολόκληρη η ιστορία είναι η ιστορία της πάλης των τάξεων δεν συνεπάγεται μια σοσιαλιστική θεώρηση, αφού κι ένας συντηρητικός θα μπορούσε να συμφωνεί με κάτι τέτοιο και να επιδιώκει σκοπούς αντίθετους με τον σοσιαλισμό. Το ίδιο υποστήριζε και ο Ρίτσι: το να λέμε ότι ολόκληρη η ανθρώπινη ιστορία εξαρτάται καθαυτή από τη σχέση δομής-υπερδομής, δεν σημαίνει ότι επιθυμούμε μια αλλαγή της υπάρχουσας σχέσης αφού καμία επιστήμη, καμία δεδομενική κρίση, δεν οδηγεί άμεσα σε μια ηθική, αξιολογική κρίση. Αν λέω ότι σήμερα είναι μια όμορφη ημέρα, αυτό δεν σημαίνει πως θα βγω έξω να με δει ο ήλιος. Όμως το γεγονός ότι μια δεδομενική κρίση δεν συνεπάγεται μια συγκεκριμένη συμπεριφορά το είχε πει ήδη από το '700 ο Χιούμ, μετά το είπε ο Βέμπερ και κατόπιν ο Κρότσε, όμως πριν από αυτόν το είχε πει ο Μερλίνο. Ο Ρίτσι ξεκινά από αυτές τις σκέψεις και αν προκειμένου να αποκωδι-

κοποιήσει την καπιταλιστική κοινωνία χρησιμοποιεί κάποιες μαρξιστικές ερμηνευτικές κατηγορίες –τη θεωρία της αξίας της εργασίας, της υπεραξίας, του ιστορικού υλισμού–, μετά, όταν φαντάζεται τη σοσιαλιστική κοινωνία, περιγράφει μια κοινωνία που είναι εντελώς ξεκομμένη από τη μαρξιστική ιδέα της οικονομικής εκμετάλλευσης. Για τον Ρίτσι, η σοσιαλιστική κοινωνία, στην πλέον παράδοξη εκδοχή της, είναι αυτή που θα επιτρέψει σε όλους να πραγματοποιούν μια υπεραξία, με την τελευταία να μην καταργείται, αλλά απλώς να δίνεται σε όλους η δυνατότητα διαχείρισης των μέσων παραγωγής. Για να συμβεί κάτι τέτοιο, πρέπει φυσικά να υπάρχει μια ελεύθερη σοσιαλιστική αγορά, στην οποία τα εμπορεύματα θα ανταλλάσσονται με βάση το κόστος τους, οπότε κάποιος θα μπορεί να κερδίζει περισσότερο ή λιγότερο αναλόγως με το κατά πόσο μπορεί να μειώνει το κόστος παραγωγής και να πουλάει περισσότερα εμπορεύματα. Κάτι που είναι ακριβώς αντίθετο με το παράδειγμα του Μαρξ.

Δεν υπάρχει κάποιο πρόβλημα στην ιδέα για έναν σοσιαλισμό πάντοτε «πέρα» από τις ιστορικές συνθήκες, πέρα από κάθε ιδιαίτερη μορφή κοινωνίας;

Ο Μερλίνο γνωρίζει ότι ο σοσιαλισμός, εννοούμενος σαν η μέγιστη ελευθερία και ισότητα –και που, με αυτή την έννοια, συνορεύει με την αναρχία– δεν θα μπορέσει ποτέ να πραγματοποιηθεί πλήρως αλλά επίσης γνωρίζει ότι το θεμελιώδες ζήτημα είναι το ήθος, δηλαδή η τάση που ωθεί στην αναζήτηση αυτής της ελευθερίας και ισότητας. Αυτή η τάση, για τον Μερλίνο, αλλά και για τον Κάφι, είναι ανεξάρτητη από τις ιστορικές συνθήκες: είτε κανείς ζει σε μια κοινωνία ευημερίας είτε σε μια κοινωνία φτώχειας, μπορεί πάντοτε να υιοθετεί έναν τρόπο ύπαρξης, μπορεί πάντοτε να πραγματώνει κάπως την ελευθερία και την ισότητα. Ο Μερλίνο ζητά την αποδέσμευση του σκοπού από τις ιστορικές συνθήκες και αυτό είναι εντελώς αντίθετο

με ότι πίστευε ο Μαρξ, που συνέδεε την πραγμάτωση της ελευθερίας και της ισότητας με την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, συνεπώς με μια συγκεκριμένη ιστορική συνθήκη. Δεν είναι τυχαίο ότι ένας από τους πυλώνες του μαρξισμού που κατέρρευσαν κατά τρόπο ανεπίστρεπτο, είναι αυτός που έβλεπε την εργατική τάξη σαν μοχλό του σοσιαλισμού: σήμερα η εργατική τάξη δεν υπάρχει πλέον. Τις δεκαετίες του '60-'70, όταν ανακαλύφθηκε και πάλι ο θεωρητικός μαρξισμός, δεν είναι τυχαίο ότι περιοδικά που ονομάζονταν «Εργατική Τάξη» ή «Εργατική Εξουσία» προέβλεπαν μαρξιστικότεα ότι η ιστορική εξέλιξη θα οδηγούσε σε μια αυξανόμενη προλεταριοποίηση και συνεπώς στη διεύρυνση εκείνης της εργατικής τάξης που όφειλε να καθοδηγήσει τη σοσιαλιστική επανάσταση, ενώ ήταν εκείνα ακριβώς τα χρόνια που η εργατική τάξη είχε αρχίσει να εξαφανίζεται. Αυτό μας δίνει μια ιδέα για την ευελιξία των ιδεών του Μερλίνο και του Κάφι σε σχέση με την αφαιρετικότητα του μαρξισμού. Του ίδιου πάντοτε μαρξισμού ο οποίος, όπως τόσες άλλες τάσεις της αριστεράς, πάντοτε περιγελούσε όλες τις «μικροαστικές μορφές» του σοσιαλισμού υποστηρίζοντας την κεντρικότητα της μεγάλης βιομηχανίας, ενώ, όπως μπορεί να δει κανείς σήμερα, υπάρχει μια τάση επιστροφής στις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, όπως είχε προεικονίσει ο Προυντόν. Όπως είχε πει κάποιος μεγάλος ερμηνευτής του Προυντόν, αν ο Μαρξ υπήρξε ο συγγραφέας του 20^{ου} αιώνα, ο Προυντόν είναι ο συγγραφέας του 21^{ου}, όταν ίσως δούμε την Ευρώπη να εγκαταλείπει τις πατρίδες και τα έθνη υπέρ των περιφερειών και του ομοσπονδισμού. Ο Προυντόν ήταν πρεσβύωπας: έβλεπε πέρα από τις ιστορικές συνθήκες στις οποίες ζούσε. Και είχε δίκιο: δεν χρειάζεται να σκεφτόμαστε πολύ για τις ιστορικές συνθήκες αφού, ακριβώς γιατί είναι ιστορικές, είναι προορισμένες να αλλάζουν.

Το ίδιο πρόβλημα με τον Κάφι: μια υπαρξιακή ηθική όπως η δική του, πώς μπορεί να μετουσιωθεί πολιτικά;

Η αποσύνδεση της σοσιαλιστικής τάσης από κάθε ιδιαίτερη ιστορική συνθήκη και από κάθε προσδιορισμένη κοινωνική κατασκευή είναι, συγκεκριμένα, η δύναμη του σοσιαλισμού του Κάφι, όμως είναι και η αδυναμία του, γιατί, όπως έλεγα, δεν επιτρέπει συγκεκριμένες πολιτικές μετουσιώσεις και συνεπώς δύσκολα μπορεί να αποκτήσει μια συλλογική διάσταση. Είναι κάτι που ταιριάζει σε ένα περιβάλλον λίγων ατόμων, όμως στη ζωή των κοινωνιών υπάρχουν προβλήματα που έχουν να κάνουν με τους πολιτικούς και κοινωνικούς αγώνες που αυτός ο τρόπος αντίληψης του σοσιαλισμού δεν τα εξετάζει συγκεκριμένα. Ο Κάφι, που ήταν μαθητής του Γκέοργκ Ζίμελ, εννοούσε τον σοσιαλισμό σαν κάτι περισσότερο από μια εναλλακτική, σαν μια άκαμπτη ετερότητα, την οποία ήθελε να εμφυτεύσει στην παρούσα κοινωνία. Για τον Κάφι ο σοσιαλισμός είναι πάνω απ' όλα μια μαρτυρία ζωής, μια μαρτυρία που αναπτύσσεται με βάση τον εαυτό της, με βάση τη δική της παράδοση. Δεν αρνείται κάτι, καταφάσκει υπέρ ενός τρόπου ύπαρξης που επενδύει ολόκληρη τη ζωή, είναι μια συνολική θεώρηση της ανθρώπινης ζωής, ένας άλλος τρόπος εννόησής της. Και όντας ο Κάφι ένα πολύ ανοιχτό άτομο, είτε ως άνθρωπος είτε ως πνεύμα, δεν είναι τυχαίο ότι υπήρξε πάντοτε το «στολίδι» όλων των πολιτικών σχηματισμών με τους οποίους συνεργάστηκε, από τους ρώσους σοσιαλεπαναστάτες μέχρι την ομάδα Δικαιοσύνη και Ελευθερία και δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η σκέψη του, ακριβώς λόγω της ριζοσπαστικής της υπόστασης, απέφυγε τον κίνδυνο να γίνει ένας σοσιαλιστικός «ολισμός». Ένας φιλοσοφικο-θρησκευτικός σοσιαλισμός στον οποίο η απόρριψη της «ετερότητας» δεν επιτρέπει μια λαϊκή διάσταση της ζωής του ατόμου μέσα στην κοινωνία, με την υπαρκτή ετερότητα να χάνει την «καθημερινή» της έννοια. Πέρα από αυτόν τον κίνδυνο, η διαφυγή από τις συνθήκες της εποχής του συνδέει την ιδέα του σοσιαλισμού με την πιο βαθιά διάσταση της ανθρώπινης ύπαρξης, με το άνοιγμά της στο πιθανό. Συνεπώς, κανένα σύστημα δεν καταφέρνει να σβήσει αυτή την ιδέα.

Παραμένοντας στους τρεις θεωρητικούς για τους οποίους μίλησες, μου φαίνεται ότι μια τέτοια θέση είναι ριζικά διαφορετική από εκείνη του Μπρούνο Ρίτσι...

Σαφώς. Η αξία του Ρίτσι έγκειται κυρίως στην εκλαΐκευση της πολιτικής θεωρίας του σοσιαλισμού. Πέρα από τις τεχνικές που βρήκε, όπως το «υπερ-προϊόν», για τον Ρίτσι είναι δυνατή η ύπαρξη μορφών του σοσιαλισμού στην υπάρχουσα κοινωνία μέσα από το μπόλιασμά της με στοιχεία αυθεντικά σοσιαλιστικά, κάτι που σημαίνει ότι αυτή δεν πρέπει αναγκαστικά να ανατραπεί. Όμως κάτι τέτοιο δεν σημαίνει ότι ήταν ένας μεταρρυθμιστής που σκεφτόταν έναν μεταρρυθμισμένο καπιταλισμό: σκεφτόταν πιθανούς μετασχηματισμούς του, άμεσα εμπνεόμενους από ηθικές αρχές. Όπως ο συνεργατισμός, για παράδειγμα. Ο Ρίτσι δεν εγκατέλειψε ποτέ μια αυτοδιευθυντική θέση, καθώς είναι μόνο αυτή που μπορεί να καταστήσει δυνατή μια σοσιαλιστική αγορά και να αντιμετωπίσει την αδυναμία κατάργησης των κοινωνικών ιεραρχιών στο εσωτερικό των παραγωγικών μονάδων, ενώ, από την άλλη πλευρά, δεν είχε την αυταπάτη ότι το μπόλιασμα έντονων σοσιαλιστικών στοιχείων στη σημερινή κοινωνία θα σήμαινε την άμεση άφιξη του σοσιαλισμού, εφόσον αυτά τα ισχυρά στοιχεία δεν είχαν μια συνέχεια. Ο Ρίτσι ήθελε την άμεση ενεργοποίηση του σοσιαλισμού, τον ήθελε ζωντανό εδώ και τώρα και δεν τον άφηνε για αύριο, μετά την πτώση του καπιταλισμού, αφού ήθελε να αποτελεί ένα συντακτικό στοιχείο της κοινωνίας και της ανθρώπινης κοινωνικότητας. Σε αυτό συνίσταται το μεγαλείο του Ρίτσι, μαζί με την ανάλυσή του για τη σοβιετική κοινωνία που έκανε το '39, η οποία παραμένει ίσως η μεγαλύτερη προσπάθεια που έγινε ποτέ στην παγκόσμια αριστερά ως προς την αποκωδικοποίηση της φύσης του κράτους που γεννήθηκε από τον Οκτώβρη. Οι ιδέες του Ρίτσι σχετικά με την αυτοδιεύθυνση και τη σοσιαλιστική αγορά, μεταξύ άλλων, ήταν αρκετά γνωστές τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '50 και έδωσαν στον ευρωπαϊκό με-

ταρρυθμιστικό σοσιαλισμό τη δυνατότητα να αναζητήσει έναν εναλλακτικό δρόμο απέναντι στον καπιταλισμό και τον σοβιετικό κομμουνισμό, με βάση έναν αυτόνομο στοχασμό. Όμως, δυστυχώς, δεν του έγινε καλή χρήση.

Παραδόξως, ο Μερλίνο, ο Κάφι, ο Ρίτσι, μοιάζουν με επαναστάτες που αρνούνται την επανάσταση...

Επαναστάτες ανάμεσα σε εισαγωγικά: μην ξεχνάμε ότι ο Μερλίνο έφτασε να πει, το 1920, ότι η ιστορία προχωρά παρά και ενάντια τις επαναστάσεις! Θα ήταν σαν να λέγαμε ότι η Γαλλία προχώρησε παρά τη γαλλική επανάσταση. Ο Κάφι, ο Μερλίνο, ο Ρίτσι, ήταν υπαρκτικά επαναστάτες, δεν συμβιβάζονταν ποτέ με το υπάρχον, όμως κανείς τους δεν πίστευε στη μεγάλη ανατροπή. Η μεγάλη ανατροπή, η μεγάλη νύχτα, είναι ένας ρομαντικός μύθος. Το να πιστεύεις ότι ένα μεγάλο χτύπημα, ένας μεγάλος μετασχηματισμός, βάζει σε κίνηση κάτι εντελώς καινούργιο, είναι μια μορφή μαγικής, σαφώς μη ορθολογικής σκέψης και αυτοί οι τρεις είχαν πάρει το μάθημα του Χέγκελ, σύμφωνα με το οποίο δεν είναι δυνατό να σκεφτόμαστε να οικοδομήσουμε ex novo την ιστορία του κόσμου. Εκείνο που ο Χέγκελ επέκρινε στη γαλλική επανάσταση δεν ήταν τόσο η επανάσταση καθαυτή, όσο το γεγονός ότι κάποιοι από τις πρωταγωνιστές της πίστευαν πως οικοδομούσαν μια ανθρώπινη ιστορία κάνοντας μια νέα αρχή, από το «έτος μηδέν» του νέου ημερολογίου. Η παιδική πίστη στην νέα αρχή διαπέρασε ολόκληρη την επαναστατική σκέψη του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα, από τους αναρχικούς μέχρι τους σοσιαλιστές, αλλά επηρέασε ακόμη και την επαναστατική σκέψη της δεξιάς: μέχρι και ο Μουσσολίνι θα προχωρήσει σε μια νέα περιοδολόγηση. Στην πραγματικότητα δεν μπορούμε να απελευθερωθούμε από το παρελθόν. Η ιδέα της ρήξης με το παρελθόν είναι γελοία: μπορούμε να σκεφτούμε μια μεγάλη κίνηση αποδέσμευσης από το παρελθόν, όμως δεν μπορούμε να σκεφτούμε την πλή-

ρη απελευθέρωση από αυτό. Αυτό, οι Κάφι, Ρίτσι και Μερλίνο, το ήξεραν καλά. Επιπλέον δεν πίστευαν πλέον στην επανάσταση, γιατί ήταν και οι τρεις πεισμένοι ότι, μολονότι είναι αναγκαίο να αλλάξουν οι οικονομικο-κοινωνικές δομές και οι αντικειμενικές συνθήκες της ανθρώπινης ζωής, η πραγματική επανάσταση θα ήταν πολιτισμικού τύπου. Κάτι που δεν σημαίνει καθόλου ένα είδος πνευματισμού ή διαπαιδαγώγησης, αλλά ότι η ριζική αλλαγή του τρόπου ύπαρξης και της κοινής ζωής των ανθρώπων έχει διαφορετικούς χρόνους από την οικονομικο-κοινωνική αλλαγή: ένας οικονομικο-κοινωνικός μετασχηματισμός μπορεί να γίνει ταχύτατα, όμως ο χρόνος ενός πολιτισμικού μετασχηματισμού είναι διαφορετικός και είναι τελικά αυτός που αποφασίζει. Όπως είπα, ήταν κυρίως ο Κάφι που έβαλε αυτό το ζήτημα: αλλάζεις τα πράγματα όταν τα βλέπεις με έναν διαφορετικό τρόπο... Με αυτή την έννοια οι αιρετικοί του σοσιαλισμού πρέπει να ξαναανακαλυφθούν: και οι τρεις τους σκέφτηκαν πολύ γύρω από την πολιτισμική αλλαγή...

Παρά το πρωτείο της πολιτισμικής επανάστασης, επεσήμανες την άρνηση κάθε διαπαιδαγώγησης. Με ποια έννοια; Πώς έβλεπαν αυτοί τον ρόλο της πρωτοπορίας, του διανοούμενου, της στρατευμένης «ελίτ»;

Ο Μερλίνο, και εν μέρει ο Ρίτσι, ήταν πεισμένοι, και με αυτή την έννοια ήταν μη επαναστάτες, ότι η απόσταση ανάμεσα στις μάζες και τις ελίτ είναι προορισμένη να διατηρείται για πάρα πολύ καιρό και, ακριβώς γι' αυτό, είναι αναγκαίο να αμβλύνεται η καθοδήγηση των μαζών από τις ελίτ. Αυτό, για εκείνους, σήμαινε την άμβλυνση της επαναστατικότητας του σοσιαλισμού, αφού οι ελίτ είναι γενικά πολύ πιο επαναστατικές από τις μάζες, όμως αυτή η άμβλυνση θα αντισταθμιζόταν από μια αύξηση της ηθικότητας. Όμως δεν έπεφταν στο λάθος, τυπικό των παιδαγωγών του 19^{ου}-20^{ου} αιώνα, να πιστεύουν ότι οι μάζες μπορούν να εκπαιδευτούν. Πίστευαν σε ένα είδος μαρτυρίας

του σοσιαλισμού. Το να πιστεύεις ότι οι μάζες πρέπει να δια-
παιδαγωγηθούν βάσει μιας θεωρίας οδηγεί στον γκεραμισισμό,
δηλαδή στον ηγεμονισμό, ενώ οι Μερλίνο, Ρίτσι και Κάφι, ή-
θελαν να αφαιρέσουν κάθε παιδαγωγική διάσταση από τον σο-
σιαλισμό. Γιατί, κατά βάθος, στην παιδαγωγική αντίληψη υ-
πάρχει μια ολοκληρωτική διάσταση: γιατί ναι μεν εγώ μπορώ
να σε προτρέψω να βγάλεις τα εμπόδια για την απελευθέρωσή
σου, όμως δεν πρέπει να σου πω ποιον δρόμο πρέπει να ακο-
λουθήσεις, αφού τότε θα υπάρχει πάντοτε αυτή η απόσταση,
θα υπάρχει πάντοτε η καθοδήγηση των μαζών και θα είναι οι
ελίτ που θα δίνουν νόημα στην ιστορία και την κοινωνία. Θα
υπάρχει πάντοτε ο κίνδυνος του ηθικού φασισμού. Ενώ, όπως
έλεγε και ο Τολστόι, τον οποίο ακριβώς παραθέτει ο Μερλίνο
στο *Υπέρ και κατά του σοσιαλισμού*, η σωτηρία έγκειται σε μας
τους ίδιους, στον καθένα από μας. Εγώ δεν πρέπει να σου δι-
δάξω αυτό που πρέπει να κάνεις: απλώς θα σου δείξω πώς το
κάνω εγώ. ►

Λενινιστικός και αναρχικός βολонταρισμός

Το κείμενο που ακολουθεί θέλει να αναδείξει ένα ουσιαστικό πρόβλημα στην αναρχική ανάγνωση του λενινισμού, με ένα πρίσμα ταυτοχρόνως θεωρητικό και ιστορικό. Σκοπεύουμε, εννοείται, να επισημάνουμε εδώ μονάχα μερικά θεμελιώδη ζητήματα, χωρίς να έχουμε την παραμικρή πρόθεση να εξαντλήσουμε το πρόβλημα, το οποίο για συγκεκριμένους λόγους, όπως θα δούμε στη συνέχεια, είναι σύνθετο και βασανιστικό.

Αυτού λεχθέντος, ερχόμαστε αμέσως στον πυρήνα του προβλήματος, δηλώνοντας ότι μια συζήτηση για τον λενινισμό περνά, πρώτα απ' όλα, μέσα από το κρίσιμο και θεμελιώδες ζήτημα του επαναστατικού υποκειμενισμού. Ισχυριζόμαστε, πράγματι, ότι όλες οι αβυσσαλέες ιδεολογικές και στρατηγικές διαφορές που χωρίζουν τον αναρχισμό από τον λενινισμό, προέρχονται ακριβώς από ένα φαινομενικά κοινό στοιχείο: τον υποκειμενισμό, ακριβώς. Πρόκειται για μια μεθοδολογική προϋπόθεση που μας φαίνεται ορθή τόσο από επιστημονική όσο και από ιδεολογική σκοπιά, εφόσον η ιδιαιτερότητα του λενινισμού αναφορικά με τη μαρξιστική θεωρία και παράδοση έγκειται στο βολонταριστικό-επαναστατικό του μπόλιασμα. Με άλλα λόγια, αν δεν βάλουμε στο κέντρο της συζήτησης τον βολонταρισμό, η ανάλυση τείνει να καταλήγει στη συνήθη αντιπαράθεση μεταξύ μαρξισμού και αναρχισμού.

Από τον υποκειμενισμό συνεπώς πρέπει να ξεκινήσουμε και, για να είμαστε ακριβείς, από τον λενινιστικό: θα προχωρήσουμε αμέσως στην αποσαφήνισή του, υπογραμμίζοντας τα θεμελιώδη σημεία της λενινιστικής σκέψης και πρακτικής. Η αφετηρία του Λένιν είναι διπλή: από τη μια πλευρά ο Μαρξ, από την άλλη η Ρωσία. Ο Μαρξ, δηλαδή η αντικειμενική πλευρά της ιστορίας (από την ανάπτυξη του κεφαλαίου στη δημιουργία του προλεταριάτου και από εκεί στην επανάσταση) και η Ρω-

σία, δηλαδή η ανωμαλία αναφορικά με τη γραμμή που είχε υποδειξει ο Μαρξ (με την απουσία εκεί του καπιταλισμού).

Το πρόβλημα του Λένιν είναι συνεπώς το πώς θα μπολιάσει την επαναστατική διαδικασία σε μια ιστορική κατάσταση την οποία ο μαρξισμός με τίποτα δεν μπορεί να θεωρήσει ευνοϊκή. Εξ ου η αποδοχή και η άμεση υιοθέτηση «μιας συγκεκριμένης οπτικής γωνίας σε μια συγκεκριμένη κατάσταση» (για να χρησιμοποιήσουμε τα λόγια του) και γι' αυτό η αποδοχή του συσχετισμού δυνάμεων ανάμεσα στις τάξεις και στην ίδια την πάλη των τάξεων στο εσωτερικό ενός συγκεκριμένου κοινωνικού σχηματισμού, όπου η βαρύτητα και ρόλος της εργατικής τάξης ουσιαστικά σπάνιζαν, είτε ποιοτικά είτε ποσοτικά.

Ολόκληρη η πολυπλοκότητα της λενινιστικής σκέψης έγκειται έτσι στη λύση αυτού του προβλήματος, του προφανώς άλλου: να υπάρξει μια μαρξιστική επανάσταση (γιατί για μια μαρξιστική επανάσταση πρόκειται) χωρίς τις αντικειμενικές προϋποθέσεις που αυτή θέτει σαν απαραίτητες. Ο δρόμος που ακολουθεί ο Λένιν προκειμένου να υπάρξει η επαναστατική επιτυχία, αντανακλά άφθογα αυτή τη διπλή τάση, που από τη μια πλευρά προσαρμόζει συνεχώς το επαναστατικό σχέδιο στις συγκεκριμένες πτυχές ενός συγκεκριμένου πλαισίου, ενώ από την άλλη υποτάσσει διαρκώς την ανατρεπτική πρακτική στις σιδερένιες θηλιές της μαρξιστικής ορθοδοξίας.

Όμως τι κάνει ο Λένιν προκειμένου να υποτάξει την τακτική στη στρατηγική και αυτή, με τη σειρά της, στην ιδεολογία; Ο δρόμος είναι ένας και μοναδικός. Εφόσον στη Ρωσία το επαναστατικό υποκείμενο που υποδεικνύει ο μαρξισμός είναι ουσιαστικό ανώριμο –είτε από πολιτική είτε από κοινωνική άποψη– χρειάζεται να δημιουργηθεί τεχνητά μια υποκατάστατη φιγούρα του, στην οποία ανατίθεται το καθήκον να διευρύνει εκείνες τις προϋποτιθέμενες, αντικειμενικές τάσεις, που τη δεδομένη στιγμή είναι μειοψηφικές και λανθάνουσες. Δηλαδή αυτή η φιγούρα πρέπει να εμψυχήσει στην εργατική τάξη μια τέτοια επαναστατική πνοή, ώστε αυτή να εναντιωθεί στην επέ-

κταση της καπιταλιστικής κυριαρχίας, σύμφωνα με μια λογική παντελώς διαλεκτική και χειρκελιανή, που βλέπει τους εργατικούς αγώνες σαν απαραίτητη συνθήκη της ανάπτυξης του κεφαλαίου και αυτή, με τη σειρά της, σαν περαιτέρω συνθήκη για την ανάπτυξη των ίδιων των εργατικών αγώνων. Ο κύκλος κρίση-ανάπτυξη-κρίση που είδε και θεωρητικοποίησε ο Μαρξ σε μια συνθήκη ώριμου καπιταλισμού έρχεται εδώ, στην ιδιαιτερότητα της αγροτικής Ρωσίας, να δημιουργηθεί τεχνητά μέσω της υποκειμενικής δράσης των δρώντων μειοψηφιών. Στη λενινιστική θεώρηση, όπου η ανταγωνιστική σχέση ανάμεσα στο προλεταριάτο και το κεφάλαιο παρουσιάζεται σαν μια δημιουργία επαγωγική και εξαναγκαστική αντί για μια δημιουργία ενδογενής και «αυθόρμητη», οι εκμηδενισμένες αγροτικές μάζες, κύριο πολιτικό και κοινωνικό υποκείμενο, πρέπει να υποταχθούν στη δράση της εργατικής τάξης ή, για να είμαστε πιο ακριβείς, στη δράση των «αντιπροσώπων της».

Έτσι ξεπηδά ένα ιεραρχικό continuum, που διαπερνά ολόκληρο το κοινωνικό σώμα στη φάση των κινητοποιήσεων και των αγώνων του (από τις αγροτικές μάζες στην εργατική τάξη, από την εργατική τάξη στην πρωτοπορία του και από αυτή στην κομματική ηγεσία). Έτσι η λενινιστική οργάνωση εμφανίζεται καταρχήν ελαχιστοποιούμενη στο εσωτερικό της εργατικής τάξης, για να εμφανιστεί κατόπιν γιγαντωμένη εξωτερικά, ακολουθώντας μια χωρίς διακοπές αλληλουχία ιεραρχήσεων. Όλα αυτά προκειμένου να αντιπροσωπεύσει και να εκφράσει την προϋποτιθέμενη αντίθεση μεταξύ κεφαλαίου και εργατικής τάξης: σαν να λέμε μια προσποίηση θεατρικής παράστασης, με σκοπό τον μετασχηματισμό της κωμωδίας σε πραγματικότητα. Το καθήκον της οργάνωσης είναι πράγματι ο μετασχηματισμός της συνολικής ιστορικής διαδικασίας σε μια δεδομένη ιστορική κατάσταση, ο αντικειμενικός ντετερμινισμός της ιστορίας γεννημένος μέσα από την υποκειμενική δράση μιας φιγούρας που αντικαθιστά την εργατική τάξη. Αυτό είναι το λενινιστικό μονοπάτι για να αναχθεί μια ανώμαλη κατάσταση (η αγροτική Ρωσία) στην αντικειμενική κατηγορία της ιστορίας

(τη μαρξιστική επανάσταση), δηλαδή το άλμα από την ιστορία που υπάρχει στην ιστορία που πρέπει να υπάρχει.

Ωστόσο, η φιγούρα που αντικαθιστά την εργατική τάξη μπορεί να αναλάβει αυτό το καθήκον μονάχα αν η ταξική της σύνθεση αναφέρεται σε μια φύση όχι οικονομική αλλά πολιτική, μονάχα δηλαδή αν η δύναμή της έγκειται παραδόξως στο ότι δεν είναι τάξη, στο ότι δεν φέρνει στο εσωτερικό της τα ταξικά χαρακτηριστικά. Η πρωτοπορία των «επαγγελματιών επαναστατών» οργανωμένη με τη μορφή κόμματος, εκφράζει συνεπώς τη θεμελιώδη διχοτομία της λενινιστικής επαναστατικής φιγούρας: ενώ η κοινωνική της σύνθεση είναι αναπόφευκτα μικροαστική, η πολιτική της σύνθεση προϋποτίθεται σαν εργατική. Εξ ου η έσχατη δυαδικότητα της σύνθετης και επαναστατικής δράσης, που αναθέτει το καθήκον του οικονομικού αγώνα στην πραγματική εργατική τάξη, την ίδια στιγμή που οι «επαγγελματίες επαναστάτες» επιτελούν τη λειτουργία του μετασχηματισμού αυτού του οικονομικού αγώνα σε πολιτικό, σε αγώνα για την εξουσία. Στη διαίρεση ανάμεσα σε οικονομικό και πολιτικό αγώνα, ανάμεσα σε τάξη και κόμμα, εμφανίζεται η αγιάτρευτη μαρξιστική διχοτομία ανάμεσα σε ταξικό αγώνα και ταξική συνείδηση, ανάμεσα σε ταξικό αγώνα και επαναστατικό αγώνα. Αγιάτρευτη μαρξιστική διχοτομία εφόσον η μαρξική ανάλυση της σχέσης δομής-υποδομής αντανακλάται άριστα στη λενινιστική πρακτική χωρίς να φοβάται μήπως διαψευσθεί, από τη στιγμή κατά την οποία οι επαγγελματίες επαναστάτες δεν μπορούν να συγκροτήσουν δομή, δηλαδή τάξη, αλλά μόνο υπερδομή, δηλαδή συνείδηση, αφού, όπως έχει γραφτεί στο *Μανιφέστο* και σε όλα τα ιερά κείμενα των δύο συνεταίρων, η έσχατη τάξη της ιστορίας είναι η εργατική τάξη. Η άφιξη στην εξουσία της σοσιαλιστικής inteligenτσίας έρχεται έτσι να βρει εδώ την τέλεια μυθοποίηση (και δικαιολόγηση) στο εσωτερικό μιας ιδεολογικής βεβαιότητας, ενώ τίθενται ακριβώς οι πρακτικές και θεωρητικές βάσεις για τη δράση της ίδιας της inteligenτσίας ως πραγματικής κοινωνικής τάξης. Η λεγόμενη «δι-

κτατορία του προλεταριάτου» σαν μεταβατική φάση και συνεπώς σαν θεωρητικοποίηση των δύο χρόνων της ιστορικής διαδικασίας – η μία ενεργή (*καταπίεση* του αστικού κράτους), η άλλη παθητική (*εξαφάνιση* του προλεταριακού κράτους)– είναι η φυσική λογική κατάληξη, της οποίας η πλήρης έκφραση, όπως γνωρίζουν όλοι, υπάρχει στο κορυφαίο έργο του λενινιστικού οπορτουнизμού, δηλαδή με το μυθικό και μεταφυσικό *Κράτος και Επανάσταση*.

Είναι εδώ, πράγματι, που ο Λένιν εφαρμόζει καλύτερα από οπουδήποτε αλλού το σχήμα του, δηλαδή την υποταγή του υποκειμενικού στο αντικειμενικό, του βολονταρισμού στον ντετερμινισμό. Το κάνει ξεκινώντας ακριβώς από τη θεμελιώδη μαρξική διάκριση μεταξύ της *κατάργησης* και της *εξαφάνισης* του κράτους, με την έννοια ότι η αταξική κοινωνία, ο κομμουνισμός, δεν πραγματώνεται από το επαναστατικό σχέδιο – αφού αυτό εμποδίζεται από την ανεπανόρθωτη ιεραρχικοποίηση που το διαπερνά– αλλά από την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων. Το επαναστατικό σχέδιο τίθεται συνεπώς την υπηρεσία της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων, εφόσον μονάχα αυτές, σύμφωνα με τους ορθόδοξους μαρξιστικούς κανόνες, μπορούν να οδηγήσουν στην ωρίμανση του κομμουνισμού. Το κράτος, ως τέτοιο, δεν μπορεί να καταργηθεί· αυτό μπορεί μονάχα να εξαφανιστεί μέσα στη συνολική διαδικασία της απελευθέρωσης της εργατικής δύναμης και συνεπώς μέσα από την εξαφάνιση της εργασίας. Με άλλα λόγια, η εξαφάνιση του κράτους δεν είναι η θεμελιώδης συνθήκη της ανθρωπίνης απελευθέρωσης, αλλά το σημείο άφιξης της ίδιας της απελευθέρωσης. Κοινωνία χωρίς τάξεις, κομμουνισμός, εξαφάνιση του κράτους είναι προορισμοί πέρα από την επαναστατική διαδικασία, μείζονες γενικές κατευθύνσεις στο εσωτερικό ενός χρόνου όχι πλέον ιστορικά κατανοητού. Η ιδεολογία αποκαλύπτεται λοιπόν σαν αυτό που είναι: ένα θεολογικό, χονδροειδές ανακάτωμα στην υπηρεσία μιας νέας τάξης, δηλαδή αυτής των επαγ-

γελματιών επαναστατών, που από την αρχή έχουν αναλάβει την καθοδήγηση της επαναστατικής διαδικασίας.

Σε αυτό το σημείο μπορούμε να αναφερούμε σε κάποιες γενικές σκέψεις. Η πρώτη, και η πιο σημαντική, αφορά το πραγματικό αντικείμενο ολόκληρης της λενινιστικής «επιστήμης». Το πραγματικό αντικείμενο αυτής της «επιστήμης» είναι ένα και μοναδικό: η κατάκτηση της εξουσίας. Σε αυτόν τον σκοπό πρέπει να υποταχθούν τα πάντα, χωρίς κανένα πρόσκομμα. Για να δικαιολογηθεί η ευκαμψία της λενινιστικής δράσης, της ευφυούς διαπλοκής τακτικής και στρατηγικής αναφορικά με μια ιδιαίτερη κατάσταση, χρειάζεται ακριβώς να είναι πάντοτε παρούσα αυτή η κατηγορική επιταγή: η κατάκτηση της εξουσίας είναι η πρώτη και πλέον σημαντική συνθήκη της προλεταριακής επανάστασης. Από εδώ προκύπτει ότι η προλεταριακή επανάσταση είναι πάντοτε, στη λενινιστική θεωρηση, μια πολιτική επανάσταση. Είναι αυτή, συνεπώς, η αληθινή έκφραση του υποκειμενισμού του. Έτσι όπως αυτός θέτει σε λειτουργία μια προϋποτιθέμενη αντικειμενική και μονής κατεύθυνσης τάση της ιστορίας προς όφελος της πλήρους ανάπτυξης του καπιταλισμού, έτσι και η πολιτική επανάσταση υποτάσσει σε αυτήν την προτεραιότητα μια προϋποτιθέμενη κοινωνική επανάσταση (ταξικός αγώνας, εξαφάνιση των τάξεων). Συνεπάγεται λοιπόν απολύτως λογικά το πρώτο βήμα για το πέρασμα αυτού του μονοπατιού, το οποίο μπορούμε να διατυπώσουμε με τα ίδια τα λόγια του Λένιν: κρατικός καπιταλισμός-δικτατορία του προλεταριάτου. Καπιταλισμός, γιατί χρειάζεται να περάσουμε μέσω αυτού του καθαρτήριου που είχε υποδείξει ο Μαρξ: κρατικός, γιατί η πολιτική επανάσταση προηγείται της κοινωνικής επανάστασης: δικτατορία του προλεταριάτου γιατί είναι η φάση της μετάβασης από τον καπιταλισμό στον κομμουνισμό, από το κράτος στην εξαφάνιση του κράτους, από την πολιτική επανάσταση στην κοινωνική επανάσταση, από τον ταξικό αγώνα στην αταξική κοινωνία.

Συνοπώς ο λενινιστικός υποκειμενισμός είναι ένας ψευδής υποκειμενισμός, που με τη σειρά του συνεπάγεται έναν ψευδή ρεαλισμό. Ολόκληρη η δημιουργική δράση του λενινισμού, πράγματι, υπόκειται πάντοτε σε μια α ρισοί προϋποτιθέμενη αντικειμενική τάση της ιστορίας. Αυτή η προϋπόθεση εμποδίζει μια ρεαλιστική θεώρηση, αφού η μέθοδος της προσαρμογής σε μια συγκεκριμένη συνθήκη εξυπηρετεί πάντοτε και μόνο τον μετασχηματισμό αυτής της δεδομένης συνθήκης σε μια προϋποτιθέμενη συνθήκη: ο λενινισμός, δηλαδή, είναι πάντοτε αθεράπευτα δογματικός. Με αυτή την έννοια πρέπει να συμφωνήσουμε με εκείνους τους ερμηνευτές του που διεκδικούν την καθολικότητα της μεθόδου του, εφόσον ακριβώς αυτή η άκαμπτη σχηματοποίησή του –που συνιστά ουσιαστικά την ίδια του τη φύση– δικαιολογεί την υποτιθέμενη εφαρμυστικότητα του. Στην πραγματικότητα, η επαναστατική θεωρία του Λένιν έκανε την τύχη της στην εποχή του καπιταλιστικού ιμπεριαλισμού που ολοκληρώθηκε με τον 1^ο παγκόσμιο πόλεμο και την κατάρρευση του ευρωκεντρισμού. Όλα αυτά, ωστόσο, αν και χρησιμεύουν για να προσδιορίσουν ιστορικά τον λενινισμό, να τον ιστοριοποιήσουν στο χωροχρονικό του πλαίσιο, δεν καταφέρνουν να αναλύσουν τη θεωρητική του επαναληψιμότητα. Πέθανε ο Λένιν, αλλά έμεινε ο λενινισμός. Είναι αλήθεια ότι η λενινιστική επαναστατική θεωρία παρουσιάζεται κυρίως σαν μια κριτική θεωρία του καπιταλιστικού ιμπεριαλισμού, σαν ασιατικοποίηση και ανατολικοποίηση του μαρξισμού, σαν ιδεολογικό και στρατηγικό υπόδειγμα των αγώνων για εθνική ανεξαρτησία τριτοκοσμικής κοπής, σαν ένα άλμα δηλαδή πάνω από την αστικο-καπιταλιστική φάση και τις αντίστοιχες δημοκρατικο-κοινοβουλευτικές δομές, που θα συμβεί χάρη στη διαδικασία της εκβιομηχάνισης· όμως είναι αλήθεια, επίσης, η καθαρά περιστασιακή ιστορική αξία της θεωρίας της κατάρρευσης, μια κατάρρευση που θα ξεκινήσει από τους πιο αδύναμους κρίκους (στη συγκεκριμένη περίπτωση τη Ρωσία). Από επιστημονική άποψη, η θεωρία που βλέπει τον πόλεμο για το

μοίρασμα των αγορών σαν την αναπόφευκτη έκβαση της αντικειμενικής αδυναμίας του καπιταλισμού να ανεβάσει το επίπεδο ζωής των εργαζόμενων μαζών, διευρύνοντας έτσι την εσωτερική αγορά κάθε χώρας με τέτοιο τρόπο ώστε να καταστεί ικανή να απορροφήσει μια ολοένα και αυξανόμενη παραγωγή, δεν αξίζει την υπερβολική σκέψη που της έχει αφιερωθεί. Πρόκειται, πράγματι, για μια επανάληψη των λαϊκιστικών θεματικών, που βρήκαν την καλύτερη ανασκευή τους στα νεανικά γραπτά του Λένιν.

Στην πραγματικότητα, αυτή η θεωρία δεν μπορεί να κατέχει στην επιστημολογική δομή της λενινιστικής σκέψης την ίδια θέση που κατέχει το οργανωτικό τέχνασμα των «επαγγελματιών επαναστατών». Ενώ η θεωρία της κατάρρευσης καταγράφει κάτι που συμβαίνει ανεξάρτητα από την ανθρώπινη θέληση ή έστω σαν αποτέλεσμα μιας μακράς μέσευσης ανάμεσα στα διαφορετικά επίπεδα της ιστορικής πραγματικότητας, το οργανωτικό τέχνασμα των «επαγγελματιών επαναστατών» εμφανίζεται σαν εφαρμόσιμο και επαναλαμβανόμενο, στον μέγιστο βαθμό, σε κάθε δεδομένη συνθήκη. Η πρώτη, δηλαδή, είναι μια θεωρία συνδεδεμένη με συγκεκριμένες πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες, των οποίων είναι μια πιστή έκφραση, ενώ η δεύτερη, αντιθέτως, στερείται αυτού του χρονολογικού βάρους. Με άλλα λόγια, αν και αμφότερες παρουσιάζονται κάτω από την ίδια *εξωτερικότητα* —οι «επαγγελματίες επαναστάτες» είναι η συνείδηση που έρχεται *από τα έξω* στην εργατική τάξη, όπως η κατάρρευση του ιμπεριαλισμού και ο πόλεμος είναι γεγονότα οποία, ευνοώντας την επαναστατική έκρηξη, συμβαίνουν πέρα από τη θέληση και τις δυνατότητες της εργατικής ταξικής πάλης, αφού έρχονται *από τα έξω*— μόνο η θεωρία του οργανωτικού τεχνάσματος, εφόσον αναφέρεται άμεσα στη βούληση, έχει τη δυνατότητα να επαναλαμβάνεται παντού. Όπως βλέπουμε, ο πυρήνας του λενινισμού είναι πάντοτε ο υποκειμενισμός (τον οποίο όμως έχουμε διακριβώσει ως ψευδή βολονταρισμό).

Αν, συνεπώς, η θεωρία της οργάνωσης συνιστά την πραγματική ουσία του λενινισμού, το πάθος που προσδίδει η μυθική βεβαιότητα του ακατανίκητου στη θεοποίηση του κόμματος, αν δηλαδή είναι αυτή η πραγματική επαναστατική θεωρία του Λένιν, τότε οφείλουμε να πούμε ότι ο λενινισμός είναι ενδογενώς και σε βάθος αυταρχικός. Αυταρχικός όμως όχι με την παραδοσιακή έννοια του όρου, αλλά με πολύ πιο ουσιαστικό και τρομερό τρόπο, αφού αναφέρεται σε μια ολοκληρωτική αντίληψη της πραγματικότητας. Την ερμηνεία αυτής της κατάστασης νομίζουμε ότι τη δώσαμε προηγουμένως. Δεν πρόκειται, πράγματι, μόνο για τον ιεραρχικό εξτρεμισμό της επαναστατικής οργάνωσης, έτσι όπως είχε καταγγελλθεί στην εποχή του από τους σοσιαλδημοκράτες μέχρι τους λουξεμπουργικιστές και τους συμβουλιακούς κομμουνιστές, αλλά για τη βούληση καθυπόταξης, μέσω της επαναστατικής διαδικασίας, *ολόκληρης της ιστορικής φάσης, τόσο της παρούσας όσο και της μελλοντικής*. Πρόκειται δηλαδή για τον μετασχηματισμό μιας ολόκληρης δεδομένης ιστορικής διαδικασίας σε μια προϋποτιθέμενη ιστορική διαδικασία, ξεκινώντας ακριβώς, όπως είδαμε, από τη χεγκελομαρξιστική ιδέα που επισημάναμε προηγουμένως.

Στην πραγματικότητα, πώς μπορούμε να δικαιολογήσουμε την κολοσσιαία αντεπαναστατική ανατροπή που ξεκίνησε ο Λένιν και συνέχισε ο Στάλιν, αν δεν ξεκινήσουμε από αυτή τη διαλεκτική ιδέα, από αυτή τη γιγαντιαία μεταφυσική; Τι ήταν πρώτα η ΝΕΠ και κατόπιν η εξαναγκαστική εμβιομηχάνιση (εξόντωση εκατομμυρίων αγροτών), αν όχι η ενεργοποίηση των μαρξιστικών κειμένων που υποστηρίζουν τον αντικειμενικά επαναστατικό και προωθητικό ρόλο του βιομηχανικού καπιταλισμού και του βιομηχανισμού *tout-couit*, σαν τις μοναδικές ιστορικές διαδικασίες που είναι σε θέση να διαμορφώσουν και να ομογενοποιήσουν μια εργατική τάξη, η οποία μέχρι τότε στη Ρωσία υπήρξε περισσότερο στα κεφάλια των μαρξιστών παρά στην κοινωνική πραγματικότητα; Τι ήταν η σχεδιοποίη-

ση από τα πάνω και η επακόλουθη γραφειοκρατικοποίηση, αν όχι η πραγματοποίηση της μαρξιστικής ντιρεκτίβας –ήδη θεωρητικοποιημένη στο *Μανιφέστο*– που αναθέτει αναμφιβόλως στην οικονομική συγκεντροποίηση το θεμελιώδες καθήκον πραγματοποίησης της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων, μέχρι το σημείο όπου θα είναι δυνατή η απελευθέρωση από τις ανάγκες; Τι ήταν η Κροστάνδη, η εξόντωση των μαχνοβιτών και εκατοντάδων χιλιάδων επαναστατών αν όχι η εφαρμογή, σύμφωνα με την πιο διαυγή χεγκελιανή θεώρηση, μιας διαλεκτικής που θέλει ένα πανίσχυρο κράτος, αφού, μαζί με την ιδέα περί ξεπεράσματος του καπιταλισμού, όσο πιο υψηλός και ώριμος είναι ο βαθμός της ανάπτυξης τόσο πιο ταχεία είναι η εξαφάνισή του; Δύσκολο συνεπώς να καταρριφθεί η ιδέα ότι ο λενινισμός ήταν και είναι η υπέρτατη έκφραση του επαναστατικού ολοκληρωτισμού και γι' αυτό βρισκόταν και βρίσκεται, προφανώς, σε ριζική και αθεράπευτη αντίθεση με την επαναστατική αντίληψη των αναρχικών.■

Δημοσιεύτηκε στην ιταλική αναρχική επιθεώρηση «*Rivista Anarchica*», τεύχος 68, καλοκαίρι 1978.

Επίμετρο I
Errico Malatesta
Μπολσεβικισμός και αναρχισμός

Περίπου δύο χρόνια αφότου γράφτηκε, το βιβλίο του Λουίτζι Φάμπρι [Luigi Fabbri] σε σχέση με τη ρωσική επανάσταση¹³, διατηρεί αναλλοίωτη τη φρεσκάδα του και παραμένει το πιο ολοκληρωμένο και οργανικό έργο που γνωρίζω σχετικά με αυτό το ζήτημα. Και μάλιστα, ήταν τα τελευταία γεγονότα στη Ρωσία που ήρθαν να επιβεβαιώσουν την αξία αυτού του βιβλίου, προσφέροντας μια έσχατη και πιο εμφανή εμπειρική απόδειξη τόσο στα συμπεράσματα που έβγαλε ο Φάμπρι μέσα από τα τώρα πια γνωστά γεγονότα όσο και στις γενικές αρχές που προκρίνουν οι αναρχικοί.

Το βασικό υλικό του βιβλίου αφορά μια συγκεκριμένη περίπτωση της παλιάς, αιώνιας διαμάχης μεταξύ ελευθερίας και αυταρχίας, η οποία εμφανίζεται σε όλη την ιστορία του παρελθόντος και βασανίζει περισσότερο από ποτέ τον σύγχρονο κόσμο, από την εξέλιξη της οποίας εξαρτάται τόσο η μορφή της εν εξελίξει επανάστασης όσο και αυτών που θα συμβούν στο μέλλον.

Η ρωσική επανάσταση εξελίχθηκε με ανάλογο τρόπο με όλες τις προηγούμενες επαναστάσεις. Μετά από μια ανοδική περίοδο προς ακόμη μεγαλύτερη δικαιοσύνη και ελευθερία, που κράτησε όσο η λαϊκή δράση επιτιθόταν και χτυπούσε τις συντεταγμένες εξουσίες, ήρθε, αμέσως μόλις κατάφερε να παγιωθεί η νέα κυβέρνηση, η περίοδος της αντίδρασης, η προσπάθεια της νέας εξουσίας, άλλοτε αργά και σταδιακά και άλλοτε γρήγορα και βίαια, να καταστρέψει το συντομότερο δυνατό τις κατακτήσεις της επανάστασης και να εγκαθιδρύσει μια τάξη που θα εξασφαλίζει τη διατήρηση στην εξουσία της νέας κυ-

¹³ Luigi Fabbri, *Dittatura e rivoluzione*, Libreria Editrice Internazionale Giovanni Bitelli, Ανκόνα 1921.

βερνητικής τάξης και θα υπερασπίζεται τόσο τα συμφέροντα των νέων προνομιούχων όσο και εκείνα των παλαιών, που κατάφεραν να επιβιώσουν της χινοουέλλας.

Στη Ρωσία, χάρη στις ιδιαίτερες συνθήκες της, ο λαός έριξε το τσαρικό καθεστώς και έφτιαξε, μέσω της ελεύθερης και αυθόρμητης πρωτοβουλίας, τα δικά του *σοβιέτ* (που ήταν τοπικές επιτροπές εργατών και αγροτών, άμεσοι εκπρόσωποι των εργαζομένων και υποκείμενοι στον άμεσο έλεγχο των ενδιαφερομένων), απαλλοτρίωσε τους βιομηχάνους και τους μεγαλογαιοκτήμονες, αλλά και ξεκίνησε να οργανώνει στη βάση της ισότητας, της ελευθερίας και με κριτήρια δικαιοσύνης, αν και σχετικά, τη νέα κοινωνική ζωή.

Έτσι η επανάσταση εξελισσόταν και, μέσω του πιο μεγαλειώδους κοινωνικού πειράματος που θυμάται η ιστορία, έδινε στον κόσμο το παράδειγμα ενός μεγάλου λαού που προσπαθεί να ασκήσει όλες του τις ικανότητες, φτάνοντας στη χειραφέτηση και την οργάνωση της ζωής του σύμφωνα με τις ανάγκες, τα ένστικτα και τη βούλησή του, χωρίς την πίεση μιας εξωτερικής δύναμης που τον περισφίγγει και τον εξαναγκάζει να υπηρετεί τα συμφέροντα μιας προνομιούχας κάστας.

Δυστυχώς, όμως, μεταξύ των ανθρώπων που συνέβαλαν κατά πολύ στο να δοθεί το τελειωτικό χτύπημα στο παλιό καθεστώς, υπήρχαν φανατικοί δογματικοί, άγρια αυταρχικοί, καθώς ήταν απολύτως πεισμένοι πως κατείχαν την «αλήθεια» και είχαν την αποστολή να *σώσουν* τον λαό ο οποίος, κατά τη γνώμη τους, δεν μπορεί να σωθεί από μόνος του, αν δεν ακολουθήσει τους δρόμους που υποδεικνυαν εκείνοι. Αυτοί, εκμεταλλεζόμενοι το γόητρο που τους έδινε η συμμετοχή τους στην επανάσταση και κυρίως η ισχύς που είχαν λόγω της οργάνωσής τους, κατάφεραν να υπαρπάξουν την εξουσία, βασιζόμενοι στην αδυναμία των υπολοίπων και ιδιαίτερος των αναρχικών, που ναι μεν είχαν συμβάλει στην επανάσταση και μάλιστα περισσότερο από εκείνους, όμως δεν κατάφεραν να αντιταχθούν επαρκώς σε αυτή την υπαρπαγή τους, καθώς ήταν χωρισμένοι, δεν είχαν λάβει προληπτικά μέτρα, δεν είχαν σχεδόν καμία οργάνωση.

Από τότε η επανάσταση ήταν καταδικασμένη.

Η νέα εξουσία, όπως είναι στη φύση όλων των κυβερνήσεων, θέλει να συγκεντρώσει στα χέρια της ολόκληρη τη ζωή της χώρας και να καταστείλει κάθε πρωτοβουλία, κάθε κίνηση που θα προέρχεται από τα σπλάγχθα του λαού. Δημιούργησε για την άμυνά της πρώτα ένα σώμα πραιτωριανών, έπειτα έναν τακτικό στρατό και τέλος μια ισχυρή αστυνομία, που ξεπερνά σε αγριότητα και ελευθεροκτόνο μανία ακόμη και εκείνη του τσαρικού καθεστώτος. Συγκρότησε μια πολυάριθμη γραφειοκρατία και είτε υποβίβασε τα *σοβιέτ* σε απλά εργαλεία της κεντρικής εξουσίας είτε τα διέλυσε με την ισχύ της ξιφολόγης· κατέστειλε με τη βία, συχνά αιματηρή, κάθε αντιπολίτευση· θέλησε να επιβάλλει το κοινωνικό της πρόγραμμα στους απρόθυμους εργάτες και τους αγρότες, κι έτσι αποθάρρυνε και παρέλυσε την παραγωγή. Πάντως υπερασπίστηκε με επιτυχία το ρωσικό έδαφος από τις επιθέσεις της ευρωπαϊκής αντίδρασης, όμως δεν κατάφερε έτσι να σώσει την ίδια την επανάσταση, αφού τη στραγγάλισε στην προσπάθειά της να υπερασπίσει το τυπικό της μέρος. Και τώρα προσπαθεί να αναγνωριστεί από τις αστικές κυβερνήσεις, να αποκτήσει μαζί τους εγκάρδιες σχέσεις, να επαναφέρει το καπιταλιστικό σύστημα... εν κατακλείδι, να θάψει οριστικά την επανάσταση. Έτσι όλες οι ελπίδες που έδωσε η ρωσική επανάσταση στο παγκόσμιο προλεταριάτο θα διαψευστούν. Η Ρωσία σαφώς και δεν θα επιστρέψει στην προτεραιία της κατάσταση, αφού μια μεγάλη επανάσταση ποτέ δεν περνά χωρίς να αφήσει κάποια βαθιά ίχνη, χωρίς να αναταράξει και να ανυψώσει τη λαϊκή ψυχή, αλλά και χωρίς να ανοίξει νέες δυνατότητες για το μέλλον. Όμως οι κατακτήσεις της παραμένουν κατώτερες σε σχέση με εκείνες που θα μπορούσαν (και υπήρχε ελπίδα) να συμβούν και είναι σε πολύ μεγάλο βαθμό δυσανάλογες σε σχέση με τον πόνο και το αίμα που χύθηκε .

Εμείς δεν θέλουμε να εμβαθύνουμε πολύ στην αναζήτηση των ευθυνών. Σαφώς μεγάλο βάρος της καταστροφής πέφτει

στην αυταρχική κατεύθυνση που πήρε η επανάσταση· μεγάλο βάρος έχει επίσης η ξεχωριστή ψυχολογία των μπολσεβίκων κυβερνώντων, που ναι μεν κάνουν μεν λάθη, όμως αναγνωρίζοντας και ομολογώντας τα, παραμένουν πάντοτε το ίδιο πεσιμμένοι ότι είναι αλάνθαστοι και θέλουν πάντοτε να επιβάλλουν με τη βία την ευμετάβλητη και αντιφατική βούλησή τους. Όμως άλλο τόσο, ή μπορεί κι ακόμη περισσότερο, να είναι αληθια πως αυτοί οι άνθρωποι βρέθηκαν μπροστά σε ανείπωτες δυσκολίες και πως ίσως πολλά από αυτά που σε εμάς φαίνονται λάθη και κακίες, να είναι το αναπόφευκτο αποτέλεσμα της ανάγκης.

Και γι' αυτό, ευχαρίστως αποφεύγουμε να προβούμε σε μια οριστική κρίση, αφήνοντας να κρίνει αργότερα η αντικειμενική και αμερόληπτη ιστορία, αν δεχτούμε ότι μπορεί να υπάρξει αντικειμενική και αμερόληπτη ιστορία. Όμως υπάρχει στην Ευρώπη μια παράταξη που έχει εμβαπτιστεί στον ρωσικό μύθο και θα ήθελε να επιβάλλει στις προσεχείς επαναστάσεις τις ίδιες μπολσεβίκικες μεθόδους που δολοφόνησαν τη ρωσική επανάσταση· και συνεπώς επείγει να προειδοποιήσουμε τις μάζες γενικότερα και τους επαναστάτες ειδικότερα, για τον κίνδυνο που υπάρχει στις δικτατορικές απόπειρες των μπολσεβικοποιημένων κομμάτων. Και ο Φάμπρι πρόσφερε μια σημαντική υπηρεσία στην υπόθεσή μας, δείχνοντας με σαφήνεια την αντίφαση που υπάρχει μεταξύ δικτατορίας και επανάστασης.

Το βασικό επιχείρημα που χρησιμοποιούν οι υπερασπιστές της δικτατορίας, την οποία συνεχίζουν να αποκαλούν «δικτατορία του προλεταριάτου», που όμως στην πραγματικότητα – τώρα πια τα πάντα συγκλίνουν σε αυτό– είναι δικτατορία των επικεφαλής ενός κόμματος επί ολόκληρου του πληθυσμού, το βασικό επιχείρημα λέω, είναι η ανάγκη υπεράσπισης της επανάστασης ενάντια στις εσωτερικές απόπειρες της μπουρζουαδικής παλινόρθωσης και ενάντια στις επιθέσεις των κυβερνήσεων του εξωτερικού, εφόσον το προλεταριάτο αυτών των χωρών δεν ξέρει πώς να τις εμποδίσει κάνοντας, ή τουλάχιστον απει-

λώντας πως θα κάνει, κι αυτό την επανάσταση αμέσως μόλις ο στρατός τους εμπλακεί σε έναν πόλεμο.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η επανάσταση πρέπει να αμυνθεί· όμως από το σύστημα που θα υιοθετήσει για την άμυνά της, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό η μορφή της επανάστασης. Αν για να ζήσει πρέπει να απαρνηθεί τους λόγους και τους στόχους της ζωής, αν για να αμυνθεί πρέπει να απαρνηθεί τις κατακτήσεις της που είναι ο πρώτος στόχος της επανάστασης, τότε θα ήταν καλύτερο να ηττηθεί εντίμως και να σώσει τους λόγους για το μέλλον, παρά να νικήσει προδίδοντας την ίδια την υπόθεση.

Η εσωτερική άμυνα πρέπει να εξασφαλιστεί με τη ριζική καταστροφή όλων των μπουρζουάδικων θεσμών, αλλά και καθιστώντας αδύνατη κάθε επιστροφή στο παρελθόν.

Είναι μάταιο να θέλουμε να αμυνθεί το προλεταριάτο απέναντι στους μπουρζουάδες υποβάλλοντας τους σε μια πολιτική κατωτερότητα. Μέχρις ότου θα υπάρχει κόσμος που θα έχει και κόσμος που δεν θα έχει, αυτοί που έχουν θα καταλήγουν πάντοτε να κοροϊδεύουν τους νόμους· και μάλιστα, μόλις περάσει ο πρώτος λαϊκός ενθουσιασμός, θα είναι αυτοί που θα ανέλθουν στην εξουσία και θα φτιάχνουν τους νόμους.

Είναι μάταια τα αστυνομικά μέτρα, που μπορεί να είναι χρήσιμα για την καταπίεση, αλλά δεν είναι ποτέ χρήσιμα για την απελευθέρωση.

Είναι μάταιος και ακόμη χειρότερος από μάταιος, δηλαδή θανατηφόρος, ο λεγόμενος επαναστατικός τρόμος. Σίγουρα είναι τόσο μεγάλο το μίσος, το δικαιολογημένο μίσος, που τρέφουν οι καταπιεσμένοι στην ψυχή τους, είναι τόσες οι ατιμίες που έχουν διαπράξει οι κυβερνώντες και τα αφεντικά, είναι τόσα τα παραδείγματα κτηνωδίας από τα πάνω, είναι τέτοια η απαξία της ζωής και του ανθρώπινου πόνου που επιδεικνύουν οι κυρίαρχες τάξεις, που δεν πρέπει να ξαφνιαζόμαστε αν την ημέρα της επανάστασης η λαϊκή εκδίκηση ξεσπάσει τρομερή και ανεξάντλητη. Εμείς δεν θα σκανδαλιστούμε και δεν θα

προσπαθήσουμε να τη σταματήσουμε, αν όχι με την προπαγάνδα, αφού το να θέλεις να τη σταματήσεις θα μπορούσε να οδηγήσει στην αντίδραση. Όμως είναι βέβαιο, κατά τη γνώμη μας, ότι ο τρόμος είναι ένας κίνδυνος και όχι μια εγγύηση για την επιτυχία της επανάστασης. Ο τρόμος, εν γένει, χτυπά τους λιγότερο υπεύθυνους· δίνει αξία στα χειρότερα στοιχεία, εκείνα που θα έκαναν τους μπάτσους και τους δήμιους στο παλιό καθεστώς και χαιρόνται όταν δίνουν αφενός διέξοδο, στο όνομα της επανάστασης, στα κακά τους ένστικτα και αφετέρου όταν ικανοποιούν τα ρυπαρά τους συμφέροντα.

Κι αυτό αν πρόκειται για τον λαϊκό τρόπο που ασκούν άμεσα οι μάζες ενάντια στους άμεσους καταπιεστές τους. Όμως αν ο τρόμος οργανωθεί από ένα κέντρο και συμβεί κατόπιν διαταγής της κυβέρνησης μέσω της αστυνομίας και των λεγόμενων επαναστατικών δικαστηρίων, τότε θα αποτελέσει το πιο σίγουρο μέσο για τη δολοφονία της επανάστασης και αντί να βλάψει τους αντιδραστικούς, θα πέσει πάνω στους εραστές της ελευθερίας, που θα αντισταθούν στις διαταγές της νέας κυβέρνησης και θα αμφισβητήσουν τα συμφέροντα των νέων προνομιούχων.

Για την άμυνα, τον θρίαμβο και την επιτυχημένη έκβαση της επανάστασης θα πρέπει να ενδιαφερθούν όλοι, σεβόμενοι την ελευθερία όλων και στερώντας σε οποιονδήποτε όχι μόνο το δικαίωμα, αλλά τη δυνατότητα να εκμεταλλεύεται την εργασία άλλων.

Δεν χρειάζεται να υποταχθούν οι μπουρζουάδες στους προλεταριάτους, αλλά να καταργηθεί η μπουρζουαζία και το προλεταριάτο, και να εξασφαλιστεί στον καθένα η δυνατότητα να εργάζεται με όποιον τρόπο θέλει, έτσι ώστε όλοι, όλοι όσοι είναι σε θέση να το κάνουν, να μην μπορούν να ζήσουν χωρίς να εργάζονται.

Μια κοινωνική επανάσταση που αφού νικήσει διατρέχει ακόμη τον κίνδυνο να υπερνικηθεί από μια νικημένη τάξη, είναι μια επανάσταση που έμεινε στα μισά του δρόμου και για να

εξασφαλίσει τη νίκη της δεν έχει παρά να προχωρεί πάντοτε προς τα μπρος, πάντοτε σε βάθος.

Μένει το ζήτημα της άμυνας απέναντι στον εξωτερικό εχθρό.

Μια επανάσταση που δεν θέλει να καταλήξει κάτω από τις μπότες ενός τυχερού στρατιώτη, δεν μπορεί να αμυνθεί παρά μόνο μέσω των εθελοντικών πολιτοφυλακών, οι οποίες θα λειτουργούν με τέτοιο τρόπο ώστε κάθε βήμα που κάνουν οι ξένοι στο εξεγερμένο έδαφος να τους οδηγεί σε μία παγίδα, προσπαθώντας να προσφέρει όλα τα πιθανά οφέλη σε στρατιώτες που έχουν σταλεί εκεί εξαναγκαστικά, αλλά και μεταχειριζόμενη χωρίς έλεος τους αξιωματικούς του εχθρού που έχουν πάει εθελουσίως. Πρέπει να οργανώσει όσο το δυνατόν καλύτερα την πολεμική δράση· όμως έχει σημασία να αποφύγει ώστε εκείνοι που θα εξειδικευτούν στον στρατιωτικό αγώνα να μπορούν να έχουν, ως στρατιωτικοί, οποιαδήποτε επίδραση στην πολιτική ζωή του πληθυσμού.

Εμείς δεν αρνούμαστε το γεγονός ότι από στρατιωτική πλευρά όσο πιο αυταρχικά έχει δομηθεί ένας στρατός τόσες μεγαλύτερες πιθανότητες έχει να νικήσει και ότι η συγκέντρωση όλων των εξουσιών στα χέρια ενός μόνο –αν δεχτούμε ότι πρόκειται για μια στρατιωτική ιδιοφυΐα– ενέχει μεγάλες πιθανότητες επιτυχίας. Όμως το τεχνικό ζήτημα δεν είναι παρά δευτερεύουσας σημασίας –και αν, προκειμένου να μη διακινδυνεύσουμε την ήττα από τον ξένο πρέπει να διακινδυνεύσουμε να δολοφονήσουμε εμείς οι ίδιοι την επανάσταση, θα προσφέραμε πολύ άσχημη υπηρεσία στην υπόθεση.

Το παράδειγμα της Ρωσίας είναι χρήσιμο για όλους.

Το να μπει φρένο στην ελπίδα ότι μπορούμε να πάμε καλύτερα δεν μπορεί παρά να οδηγήσει στη σλαβιά.

Όλοι οι επαναστάτες πρέπει να μελετήσουν το βιβλίο του Φάμπρι. Είναι αναγκαίο προκειμένου να είναι καλά προετοιμασμένοι ώστε να αποφύγουν τα λάθη στα οποία έπεσαν οι Ρώσοι. ●

«Libero accordo», 7 Νοέμβρη 1923

Επίμετρο II
Errico Malatesta
Πένθος ή γιορτή;

Ο Λένιν είναι νεκρός.
Μπορούμε να έχουμε για αυτόν εκείνο το είδος του εξαναγκαστικού θαυμασμού που τρέφουν τα πλήθη για τους ισχυρούς ανθρώπους, ακόμη κι αν είναι παραπλανητικοί, ακόμη κι αν είναι αναξιόπιστοι, καθώς καταφέρνουν να αφήσουν στην ιστορία ένα βαθύ ίχνος από το πέρασμά τους: Αλέξανδρος, Ιούλιος Καίσαρας, Λογιόλα, Κρόμγουελ, Ροβεσπιέρος, Ναπολέον. Όμως αυτός, έστω και με τις καλύτερες προθέσεις, ήταν ένας τύραννος, ένας στραγγαλιστής της ρωσικής επανάστασης και εμείς που δεν μπορέσαμε να τον αγαπήσουμε ζωντανό, δεν μπορούμε και να τον κλάψουμε νεκρό. Ο Λένιν είναι νεκρός. Ζήτω η ελευθερία. ●

«Pensiero e Volontà», 1^η Φλεβάρη 1924

«Δεν πρέπει συνεπώς να ξαφνιαζόμαστε που παρά τη διακήρυξη στα λόγια συγκεκριμένων στόχων (όπως η κατάργηση των τάξεων), χρησιμοποιούνται τέτοια μέσα που το αποτέλεσμα τους είναι η δημιουργία νέων τάξεων. Δεν μπορούμε να τασσόμαστε υπέρ της ελευθερίας και της αυτονομίας και να θέλουμε να πετύχουμε κάτι τέτοιο με την εξουσία και τον συγκεντρωτισμό. Δεν μπορούμε να ισχυριζόμαστε ότι επιδιώκουμε τη διεύρυνση της αυτοσυνείδησης των μαζών και να θέλουμε να τις απελευθερώσουμε καθοδηγώντας τις. Δεν μπορούμε, τέλος, να θέλουμε να χρησιμοποιήσουμε σαν μέσα την αστυνομία, το κράτος και την ιεραρχία, ενώ επιθυμούμε την εξαφάνιση του κράτους, της κυριαρχίας και της γραφειοκρατίας! Στη μεταφυσική αντίληψη του μαρξισμού και στη μακιαβελική, απηρχαιωμένη του επιστήμη, ο αναρχισμός αντιπαραθέτει την υλιστική αντίληψη του οργανικού αγώνα μέσα από τη συνάφεια μέσων-σκοπών. Συνεπώς, για το παγκόσμιο προλεταριάτο, η εναλλακτική απέναντι στη μαρξιστική ουτοπία είναι για μια ακόμη φορά η αναρχική επανάσταση».

Τζαμπιέτρο «Νίκο» Μπέρτι